

УКРАЇНСЬКИЙ СВІТ

Число 4-6, 2005 р.

Від Дикого Поля
до Донбасу

Горщик середини II тис. до н.е.
з поховання біля Артемівська

Печатка
Самарської паланки. 1770 р.

Микита Шаповал

Іван Дзюба

<i>Олександр ШОКАЛО</i> Культура особистості й культура нації	4
<i>Володимир БІЛЕЦЬКИЙ</i> Український культурологічний центр у Донецьку	6
<i>Юрій ШИЛОВ</i> Одвічні святині Донеччини	8
<i>Василь ПІРКО</i> Найдавніші міста Донеччини	13
<i>Людмила ШАБЛОВСЬКА</i> Екологічні перспективи Донеччини	17
Ландшафтні парки Донбасу	18
<i>Галина ЧУМАК</i> Донбас музейний	22
<i>Євген МАЛАХА</i> Геральдика Донеччини	26
<i>Олександр БУГАЙОВ</i> Трудар народної школи із Нескучного	29
<i>Василь ТЕРЕЩЕНКО</i> Микита Шаповал — видатний просвітителі і педагог	31
<i>Людмила ГУРКОВА</i> Найдавнішій бібліотеці Донбасу — 100 років	34
<i>Зоя ШЕВЧЕНКО</i> Хранителі культурної спадщини	35
<i>Іван ДЗЮБА</i> Донбас — край українського слова	36
<i>Віктор ЛОГАЧОВ</i> Журнал «Донбас»	38
<i>Олена ЦИМБАЛ</i> Театральне життя Донбасу	38
<i>Федір ПОЛЯНСЬКИЙ</i> VI Міжнародний конгрес українців	40
<i>Вірші поетів Донбасу</i> «Як передать, Донбас, твою красу і силу?»	41
<i>Віталій РАДЧУК</i> Якби заговорив Тарас у Сталін-сіті!..	42
<i>Віталій ЗАБЛОЦЬКИЙ</i> Декілька слів про Донбаський менталітет	46

Олександр ШОКАЛО, письменник, культуролог

Культура особистості й культура нації

Культура становить собою основу, осердя й головну мету саморозвитку людини, нації, людства. Культура — це еволюційна програма, за якою людство самореалізовує себе в часі й просторі. Кожен індивід, кожен народ має свою еволюційну програму, яка розкривається в просторі його душі — його життєвої матриці.

Людина — це передусім її особиста культура, явлена в її другому народженні — народженні особистого духу в серці людському.

Так і нація — це передусім її питома культура, явлена в народженні й утвердженні національного духу. Явищами національного духу також є право, релігія, філософія, ідеологія, мистецтво.

Окрема особистість являє власну культуру при своєму «другому народженні», осягаючи «божественне» в собі (Г. Сковорода). Згідно з філософією духу Г. Сковороди, зародки духовності наявні в серці людини від першого народження, але вони не проявлені, не усвідомлені людиною. Лише через самоусвідомлення в «мудрому серці» свого призначення у світі, через самореалізацію зародків духовності людина народжується вдруге — «Дух Духа творить» (Г. Сковорода).

Культурне народження й визрівання людини відбувається завдяки просвітленню серця світлом Божественної Істини. В цьому сенсі особиста культура людини — це нескінченна духовна практика, шлях самореалізації особистого духу, «шлях душі до самої себе» (Г. Зіммель).

Так само й культурне народження, самотворення народу, нації — це шлях людських душ одна до одної й шлях цілої національної душі в перспективі утвердження національного духу.

Через культуру як внутрішню діяльність душі окремої людини й цілої нації виявляється непроминуща духовна цінність життя. Тому смисл людського життя — у творенні власної культури. Культура як вища, духовноенергетична діяльність окремої людини й нації, як пробуджений, просвітлений стан людської душі є носієм непроминущих духовних цінностей і моральних принципів.

Моральність — це основа людської культури, її внутрішній закон і найбільша

духовна таїна. «Ніколи не перестануть вражати нас дві речі — моральний закон усередині нас і зоряне небо над нами» (І. Кант). Моральність виявляється у вчинках, діях людських. Саме дієвістю перевіряється істинність слів і думок. Тому одвічний принцип моральної зрілості людини становить **триєдність істинної думки, істинного слова й праведного діяння**. Моральний імператив зобов'язує людину правдиво думати й правдиво говорити, а правдивість слів і думок утверджувати праведними діями. В українському народному світогляді одвіку первинною була дія, звідси наш прадавній теонім — **Дій**. Відтак дія зажила у слові, й слово необхідно оцінювати за його дієвістю, тобто наскільки воно є дієвим чинником людського життя. **Моральність починається тоді, коли закінчуються балачки, заклики й люди розкривають свою суть у вчинках. Усе сутнісне в людині виявляється у її вчинках, а не в словах.**

Моральний закон, совість людська тримається на праведних діях. А облудність, лукавство маніпулює словами і вводить людей в оману. Саме словесна омана лежить в основі логократичного способу управління суспільством, точніше — маніпуляції масовою свідомістю. Політичні гравці втягують суспільство у незбутню гру-ілюзію, в результаті якої ми програємо головне — смисл життя. А люди потребують не облудних закликів і заклинань, а результатів суспільно значущих дій, які вибудовують духовну перспективу культурного розвитку людини, нації, людства.

Ця стратегічна перспектива в нашій країні, де панує квазідержавне утворення, ще не вибудована. Національній стратегії культурного розвитку, заснованій на законі моральності, мають бути підпорядковані всі сфери суспільного життя: право, релігія, мистецтво, державний лад, економіка, політика. Тоді пріоритетним стане не

приватний інтерес політично-олігархічних кланів, а загальносуспільне, національне прагнення громадян жити гідним людським життям.

Сутнісною ознакою національної культурної стратегії є моральна зрілість людини — духовне осердя культури. Відтак культура стає дієвим чинником саморозвитку людини й нації. Культура — універсальний психо-соціальний механізм пробудження до дії сутнісних сил суспільства. Культура як центральна нервова система єднає, збалансовує, гармонізує духовну й біологічну сфери індивідуального людського ества й соціальних утворень, формує волю до життя.

Прагнення людської душі жити, що, власне, є первинною ознакою наявності в людському естві культури як еволюційної програми, найповніше виявляється в духовному типі. Духовний тип у своїх глибоко внутрішніх особистих прагненнях не так сильно узалежнений від природного життєвого докільця й соціо-культурного середовища, де він самореалізовує свою глибинну духовну сутність, як адаптивний тип, який органічною суттю цілковито залежний від суспільно-природної сфери, де він сформувався. Сила життєвості обох типів свідчить про духовно-біологічні потенційні можливості індивіда й нації. Однак при цьому **органічні буттєві прагнення адаптивного типу є засобом душевних життєвих прагнень духовного типу.**

Проникливо охарактеризував сутність духовного типу професор Володимир Антонович у задушевній бесіді з молодим тоді ще священником Андреем Шептицьким: «...Ніякими силами не можна змінити духовного типу людини — на це ми маємо чимало доказів із минулої й сьогоденної історії. Нарід може під сильним натиском змінити зовнішні ознаки своєї національності, але ніколи не змінить ознак внутрішніх, духовних. Можна говорити різними мовами світу, визнавати себе громадянами різних держав, служити різним культурам, але духовно змінитися не можна.» (*Дванадцять листів о. Андрея Шептицького до матері. Львів, 1994. С. 19; Ширше цей погляд на духовність нації В. Антонович висвітлює у «Короткій історії Козаччини»*). І Антонович, і Шептицький своїм життям і діяльністю в ім'я України підтвердили цю істину. Будучи нащадками сполонізованих українців, вони зберегли й розвинули індивідуальну ідентичність і в своєму душевно-індивідуальному естві явили світові феномен українського національного духу.

Питомі ознаки українського духовного типу виявляються сьогодні і в материковій Україні, й за її межами та набувають особливої ваги в пору пробудження в широких колах українського соціуму національної самосвідомості та набуття україн-

цями статусу повноправного державного народу — суб'єкта влади. **Духовний тип є осердям культурного розвитку людини, основою її духовної волі й самоідентифікації, що забезпечує їй повноцінне життя в соціумі.**

До соціально визначальних явищ духовного типу народу належать право й мораль, які покликані зміцнювати його духовність, посилювати взаємодопомогу, витворювати з етнографічної спільноти державно-національну спільноту, з етносу — націю. Разом з освітою, наукою, філософією, мистецтвом вони становлять найдієвіші функціональні складові культури і мають спільну мету: забезпечення реалізації еволюційної програми людини, підвищення духовно-інтелектуальної якості цілого суспільства. На жаль, духовно-соціальну функцію цих чинників, як і культури в цілому, в самореалізації, самовідтворенні української нації держава належним чином не забезпечує, і вони не стали її стратегічними пріоритетами.

А **«право як явище національного духу»** (П. Юркевич), як сутнісна складова культури має бути провідним націотворчим, державотворчим чинником. Ми й досі говоримо про це у майбутньому часі. Українській філософемі П. Юркевича абсолютно точно відповідає японська філософема, явлена в народному прислів'ї: **«Душа народу створює державу»**. У японській культурі це одвічне прагнення людської душі жити є дією суспільною силою, завдяки чому японці стали світовим національно-державним феноменом.

Можна наводити безліч прикладів духовного сходження національних культур, віддалених одна від одної в просторі й часі. Назву лише дві показові тези: **«Хто сіє хліб, той сіє праведність»** — це головне гасло духовно-економічної реформи (XI–VI століття до н. е.) іранського пророка Заратустри; **«Хто хліб дбає, того Бог кохає»** — це українське народне прислів'я. Досі цей одвічний моральний імператив не став пріоритетом української реформації.

На рівні національних культур не буває незгод, конфліктів, воєн. Усі незгоди й нещастя людські — через відсутність чи недостатність культури в релігії, ідеології, політиці, економіці, побуті.

Немає природних перепон для взаєморозуміння, взаємодії між людьми, національними культурами. Має бути лише одна передумова — духовна перспектива в культурному саморозвитку людини й нації.

Людська культура — це як культура саду, квітника, виплекана дбайливою людською працею, де в розмаїтті видів кожна квітка, кожна рослина зберігає свій цвіт, свої пахощі й дає свої плоди.

Першорядне завдання національної культурної політики України — захист уні-

кальних національних культурних надбань в усьому їх розмаїтті та забезпечення безперервності культурного процесу на основі субетнічних традицій і духовно-ціннісних орієнтирів української нації. В національній культурі субетнічні культури складають унікальне розмаїття. Національна культура поєднує в поліетнічній державі субетнічні групи й етнічні спільноти в духовній перспективі, надаючи міжетнічним відносинам націотворчого спрямування. Так відбувається самоусвідомлення культурно-політичної ідентичності української нації, українського адаптивного типу в цілісному культурному просторі України — питомому середовищі для всіх, хто обрав цю благодатну землю для свого культурного життя.

Проблемність забезпечення цілісності процесу культурного розвитку в Україні полягає передусім у тому, що понад третину українського соціуму опинилося з різних причин за межами Батьківщини. Як наслідок в українському культурному процесі утворилися дві паралельні течії: одна — в Україні, інша — в діаспорі та на українських етнічних землях, які після територіальних переділів відійшли до сусідніх держав. Національна культурна стратегія у цій сфері має забезпечити долучення до української культурної спадщини й до всеукраїнського процесу культуротворення тієї частини української культури, яка розвивалася за кордоном і була відгороджена від материкового культурного масиву стіною ізоляції. При цьому слід зважати на той позитив, що закордонні українці, завдяки своїй інтегрованості у світ, помітно поширили у світовому культурному просторі духовно-інтелектуальні набутки української культури, і той цивілізаційний внесок багатьох поколінь українців ще належно не осмислено й не поціновано в Україні й за її межами. Активне залучення української закордонної культури до процесу націотворення уможлиблюється введенням її інформаційного ресурсу в єдине українське інформаційне культурне поле.

Вся неповторна своєрідність українського культуротворчо-націотворчого процесу, його інформаційно-дієва місткість виявляється у феномені Українського Світу як етнокультурної, духовно-природної, геополітично-соціальної реальності, що живе в триєдиному зв'язку традиції, нинішньої культурної самореалізації й духовної перспективи майбутнього.

Життєва енергія самотворчого Українського Світу виявляється в носіях його духовного й адаптивного типів, синергічна взаємодія яких має забезпечувати цілісність, живучість і культурну перспективність цього національного феномену в світовому масштабі. ■

Володимир БІЛЕЦЬКИЙ

Український культурологічний центр у Донецьку

Володимир Білецький, дійсний член Наукового Товариства ім. Шевченка, академік Академії економічних наук України, голова Донецького відділення НТШ, доктор технічних наук, професор Донецького технічного університету, директор Українського культурологічного центру, шеф-редактор аналітично-інформаційного журналу «Схід».

Вже стала аксіоматичною думка про те, що створити, реалізувати щось на практиці, особливо втілити в життя велику справу, велику ідею, важче, ніж щось завоювати. «Українська ідея», «український проект» є красномовним тому підтвердженням. Відродити Українську державу було важко — і на це пішли надзусилля ряду поколінь борців, еліти українського народу, але реально побудувати цю омріяну нову Українську Україну як сучасну, високорозвинену, економічно і духовно багату державу — це надзавдання нашого покоління. Свій внесок, свою краплю за краплею в океан зусиль по здійсненню цього завдання ось уже майже 12 років додає громадська недержавна організація (НДО) — дослідно-видавнича фундація Український культурологічний центр у Донецьку.

У 1992–93 рр., коли вже спадала емоційна хвиля «оксамитової революції» 90-х років, визривала ідея створення організації нового типу, яка згуртувала б не урадіячів, а патріотів-прагматиків, інтелектуальну і ділову когорту українських культурологів-одномудців, готових до довготривалої (десятиліття), марудної, але вкрай необхідної творчої роботи по відродженню української мови і культури на Донбасі й загалом на Сході України. Концепцію і проект такої організації — Українського культурологічного центру — опрацював автор цих рядків, його підтримали тодішній Міністр у справах національностей та міграції України Олександр Ємець та головний редактор журналу «Донбас» Віктор Логачов, а Міжнародний фонд «Відродження» у 1994 р. надав стартовий грант. До першої Ради УКЦен-

тру увійшли відомі в Донецьку активісти Товариства української мови — його голова, доктор наук Володимир Білецький, диригент Василь Василенко, письменник і науковець Вадим Оліфіренко, заступник директора Донецької обласної універсальної бібліотеки Олена Башун та ін.

З самого початку УКЦентр виходив з широкого розуміння поняття «культура», бачив трансформацію України як багатоплановий процес, зокрема ринкових реформ, формування і розвитку демократичного суспільства, інтеграції України у європейський і світовий економічний, політичний, інформаційний, культурний простір. Тому до УКЦентру увійшли фахівці різних галузей знань, науковці, журналісти, зокрема, політологи, економісти, історики, соціологи.

Основні пріоритети, які на самих початках визначив для себе Центр — робота за проектами, які сприяють формуванню сучасної української еліти та на всебічний розвиток молоді. Крім того, цілі та завдання УКЦентру:

- налагодження та розвиток зв'язків з національно-культурними організаціями світу, зокрема, шляхом «народної дипломатії»;
- виявлення найслабших ланок у культурному розвитку регіону та координація дій фахівців з нормалізації стану; збереження та розвиток культурних надбань краю;
- дослідно-видавнича робота з соціально-економічної, політологічної, історичної, культурологічної проблематики та висвітлення її результатів у періодичних виданнях, монографіях, посібниках та підручниках.

Основний принцип — професіоналізм роботи. Щодо фінансування програм, то якщо спершу, в 1994–97 рр. воно було переважно грантове, то сьогодні — майже виключно на основі фандрейзингу серед українських давців. Причому суми спонсорських внесків українських давців — від 10–100 грн. до декількох тисяч грн., які надходять на рахунок Центру. Проекти, які Центр обирає до виконання, рейтинуються, причому пріоритет надається тим, виконання яких гостро потребує той чи інший сектор громадського життя, освіти, науки тощо. Український культурологічний Центр, має великий творчий потенціал: понад 40 докторів та кандидатів наук, а також сотні науковців-партнерів у різних регіонах країни і в зарубіжжі.

В результаті пошуків, постійної і вже багаторічної організаційної, кадрової, напруженої творчої роботи вдалося здійснити ряд амбітних проектів.

По-перше, у 1995 р. засновано аналітично-інформаційний журнал «Схід», який з 1997 р. діє як фаховий. Журнал «Схід» — це свідомі зусилля фахівців «сприяти формуванню нової української еліти» (з концепції журналу). Видання призначене для науковців і практиків, зокрема українського істеблшменту і ось уже понад 10 років здійснює «багатопланове висвітлення актуальних проблем сучасного українського суспільства і світу» в рубриках «Політика», «Економіка», «Філософія», «Історія», «Екологія», «Соціологія», «Культура» та ін. з акцентацією на проблемах формування сучасної національної ідеї, політичної української нації, концептуальних питаннях розвитку суспільства як цілого, місця і ролі в ньому держав, наддержав, міждержавних структур, світової і національної економіки, зокрема, розвитку великого і середнього бізнесу, окремих галузей економіки, а також на проблемах розвитку ринкових реформ, громадянського суспільства, політикуму в Україні, проблемах «регіони-центр», питаннях старопромислових регіонів, а також проблемах молоді. Доробок журналу за 10 років значний — 70 чисел, надруковано 1500 статей, рецензій, матеріалів «круглих сто-

лів» тощо понад 1000 авторів. Обсяг одного числа — 7–10 друкованих аркушів. Журнал співпрацює з рядом профільних інститутів НАН України, університетами. До редакційної колегії входять відомі в Україні і за її межами науковці-економісти, філософи, історики — академіки НАН України Микола Чумаченко (м. Київ), Олександр Амоша (м. Донецьк), Борис Буркинський (м. Одеса), член-кореспондент НАН України Микола Іванов (м. Донецьк), професор філософії Ігор Пасько (м. Донецьк), доктори філософських наук: керівник Центру гуманітарної освіти НАНУ Володимир Рижко (м. Київ), ректор Економіко-правового університету Олександр Кривуля (м. Харків), Микола Кисельов (м. Київ), академік Української академії історичних наук Петро Тригуб (м. Миколаїв), доктори історичних наук Василь Пірко (м. Донецьк), Сергій Лях (м. Запоріжжя) та інші. Шеф-редактор журналу «Схід», дійсний член НТШ, академік Академії економічних наук України, голова Донецького відділення НТШ, д.т.н., проф. Володимир Білецький (м. Донецьк). Редактор журналу в перші роки випуску журналу — С. Єременко, останні роки — Г. Сімченко.

Аналогу подібного наукового видання, яке б «підняла» громадська організація, в Україні немає. Тому 2005 року на Міжнародному Конгресі Міжнародної Асоціації Україністів академік Іван Дзюба у своїй програмній доповіді відзначив журнал «Схід» як такий, що має загальнонаціональне значення.

По-друге, дослідно-видавнича робота УКЦентру, зокрема, через утворення ним «Донецьку регіональну лабораторію підручників та посібників» та «Редакцію гірничої енциклопедії». Центр ініціативно виконав понад 50 дослідно-видавничих проектів. Серед праць — посібники для шкіл і вузів та монографії з історії, культури, філософії, точних наук (наприклад, посібник «Історія світової та української культури», посібник «Якісні задачі з фізики», монографії «Громадянське суспільство та національна ідея», «Заселення степової України в XVI–XVIII ст.», «12 подорожей в країну

давнього письменства», «Павло Байдебура» (вибрані твори, спогади, дослідження творчості), посібники з літературного краєзнавства «Козак Мамай» (Кубань), «Чорноморська хвиля» (Крим), «Таємниця духовного скарбу» (Донбас), «Слобожанська хвиля» (Північна Слобожанщина) тощо. Загальний наклад видань УКЦентру — понад 250 тис. прим. Видання Центру стали лауреатами регіональних форумів «Книжкова справа Донбасу» 1998, 1999, 2001, 2002, 2005 років, є учасниками всеукраїнських книжкових виставок «Книжковий сад» та «Книжковий форум» у Києві та Львові у 2001, 2002, 2005 роках.

Особливо слід відзначити фундаментальну 3-ю томну працю «Гірничий енциклопедичний словник» (2001, 2002, 2004 рр.) за редакцією В.С. Білецького, який є по суті першим енциклопедичним виданням у гірництві й закладає підвалини української національної гірничої терміносистеми. До роботи над цим проектом вдалося залучити понад 100 провідних науковців в Україні й за кордоном. Проект має міжнародне значення — його презентація відбулася в Польщі на запрошення Краківської гірничо-металургійної академії. Зараз поповнюється банк даних 4-го тому — до якого увійдуть відомості про видатних українських і зарубіжних вчених і фахівців-практиків у гірництві й науках про Землю за всі часи. Поява такої праці саме на Донбасі й саме через УКЦентр — не випадковість, а закономірність, хоч виконанням проектів такого рівня повинна опікуватися держава.

Значимим проектом є і серія навчальних посібників з української літератури для Східної діаспори, які готує і видає УКЦентр у Донецьку. Вже видано масовими накладом (2–5 тис. прим.) посібники «Козак Мамай» (1998) для шкіл Кубані, «Слобожанська хвиля» (2005) для шкіл Курської, Білгородської, Воронезької областей — автори укладачі науковці В. Оліфіренко, С. Оліфіренко (Донецьк), В. Чумаченко (Краснодар).

Центр заснував також ряд серійних видань: «Бібліографія вчених Донбасу» (з 2001), «Проблеми підручника

(Закінчення на стор. 9)

Юрій ШИЛОВ, професор МАУП

ОДВІЧНІ СВЯТИНІ ДОНЕЧЧИНИ

На Донеччині мені довелося попрацювати влітку 1976 року науковим співробітником Інституту археології Академії наук України у складі експедиції під керівництвом С. Братченка. Розкопували кургани-могили у степах між Амвросівкою та Маріуполем. Обидва населені пункти зажили всесвітньої слави, серед фахівців-археологів своїми унікальними пам'ятками.

Першу з них залишили пітекантропи, які жили 900–100 тисяч років тому, за часів так званого *палеоліту* (*древніх кам'яних* знарядь праці). Потім цю людність змінили неандертальці. І лише близько 35 тисячоліть тому з'явилися кроманьйонці — люди сучасного вигляду, Homo *sapiens sapiens* (саме так: двічі *розумні* порівняно зі своїми попередниками). Їх стоянки теж відомі в районі м. Амвросівки, між селами Успенка й Антонівка... Всі три періоди формування людства супроводжувалися льодовиками. Найлютіший із них сягнув північного кордону майбутньої Донеччини. Близько 10 тисяч років тому

полюси Землі зайняли сучасне положення й стіна льоду та снігу змістилася до звичного нам Припіль'я. Тоді стався перший з відомих Потопів: тала вода утворила внутрішній океан. Надалі він пересох і розпався на вервечку водоймищ — від озера Балхаш до Чорного моря включно.

Рівень останнього певний час був нижчий від сусіднього Каспію, який дотепер міститься нижче рівня світового океану. Але близько 5550 р. до н.е. (чи років на 700 раніше) стався другий Потоп. Грандіозний землетрус утворив Боспорську протоку — й до ізольованого раніше Чорного моря хлинули води Середземного. Наслідком стало зміщення берегів Північного Причорномор'я до 300 кілометрів углиб материка, а ще утворилося Азовське море. Племена із затоплених місцин рушили врізнобіч. Одне з них осіло навколо гирла Кальміусу, зайняло прибережні плавні та луки й тодішній ліс. Люди промишляли не тільки традиційними мисливством, рибальством, збиранням, але знали також початкове

тваринництво, а може й хліборобство. Панувала епоха *неоліту* — *нових кам'яних знарядь*, а також первинних ткацтва й гончарства... Отоді й виникло довгочасне поселення на місці сучасного Маріуполя.

Поселення дослідники не знайшли (хіба що непевні сліди) — зруйнували, напевно, сучасні забудови. Проте було знайдено кладовище й ретельно досліджено М. Макаренком у 1930 р. Згодом дослідники віднесли Маріупольський могильник до середнього етапу розвитку дніпро-донецької археологічної культури, який датують тепер у межах 5400–3500 рр. до н.е. То був час розквіту в дунайсько-дніпровському регіоні найпершої в світі держави Аратта (трипільська археологічна культура), переселенці з якої започаткували месопотамський Шумер та пенджабську Бгарату (Індію). Всі три країни створили носії праїноєвропейської мовної спільноти. Деякі племена дніпро-донецької культури увійшли до неї на рубежі середнього й пізнього (постмаріупольського) етапів власного існування. Ці племена

Заповідник Донеччини «Кам'яні могили»

породичалися з арійським відгалудженням «індоєвропейців».

За віки своєї історії Маріупольський могильник відобразив розпад первинної общини, втягнення її до далеких міграцій та розчинення серед розвиненого арійства. Воно представлено ямною археологічною культурою, найвиразнішою ознакою якої є розбудова величезної кількості курганів, «степових пірамід». У могильнику мерців спочатку складали 2–3 ярусами у довгій напівземлянці, що імітувала будинок зборів общинників. Їх обладунок був характерний для мисливців і воїнів: мали своєрідні шоломи та панцирі з вепрячих ікол, які нашивали на одяг. Надалі найближчі родичі почали відокремлювати могили своїх померлих, при двох із них знайдено хрестовидні кам'яні навершя булав. Вони — не тільки знак влади, але й свідчення походів до Месопотамії, де подібні булави вироблялися поблизу майбутнього міста Сузи. Чи не їх випрошанні, пофарбовані червоною вохрою кістяки знайдено серед найдавнішого кладовища шумерського Урука? Бо тамтешніх мерців ховали скорчено, імітуючи положення ембріона у материнському череві. Таким чином поховано й останніх, окремо від попередніх, небіжчиків Маріупольського могильника. До того ж при них знайдено мідні прикраси — свідчення закінчення неоліту. А поховання у кам'яній скрині, перекритій людиноподібною стелею, відноситься до «азово-чорноморської лінії розвитку степового неоліту (мідно-кам'яного віку)», яка, на думку В. Даниленка, пов'язала Трипілля з цивілізаціями Месопотамії.

В. Даниленко виклав свою теорію в низці статей і книг 1956–1986 років. У 2001 р. вийшла книга шумеролога А. Кифі-

шина, кілька сторінок якої відведено протошумерським написам із печери Архундіяз-Тарама біля м. Волноваха Донецької області. Конспективні рядки згадують «свято Владики Неба», «Матір Благі Країни» *Інанну*, яка над усіх богинь шанувалася в Аратті й Шумері, ставши предтечею української *нені*, грузинської *нани* тощо, а також допотопну першоістоту — рибу Сухур. Ці написи перегукуються з найдавнішим у світі літописом Кам'яної Могили (поблизу Мелітополя) й за її аналогами датуються VII тис. до н.е. — тобто справді допотопним, дошумерським часом зародження Аратти та формування дотрипільських археологічних культур.

Разом із тим, згадані вище гробниці та стели ставали характерними й для курганних поховань арійської спільноти. Такі, наприклад, трапилися при наших археологічних розкопках біля с. Жовтневе Маріупольського р-ну. Той курган заввишки за 4 м містив у собі поховання ямної, катакомбної й зрубної культур — класичної трійці, виділеної на початку ХХ ст. відомим археологом В. Городцовим. Це відкриття було зроблено ним на підставі розкопок курганів біля пограниччя нинішніх Донецької та Харківської областей. Пізніше з'ясувалося відображення в цих археологічних культурах союзів арійських племен.

Робота в експедиції 1976 р. подарувала мені знайомство з М. Чмиховим. За два роки перед нашою, експедиція під керівництвом В. Даниленка провадила розкопки біля м. Макіївка. І в катакомбному похованні 16 кургана № 3–4 розкопщики знайшли чашу. Судячи з її типології, з обрисів катакомбної могили, з випрошаного положення кістяка, знахідка належа-

(Закінчення. Попередній матеріал на стор. 7)

і посібника для вищої і середньої школи» (з 2001), «Бібліотека журналу «Схід» (з 2005).

Крім вказаних напрямків діяльності Український культурологічний центр є ресурсним центром для ряду споріднених культурологічних організацій — Донецького відділення Наукового товариства ім. Шевченка (з 2001 р. на базі УКЦентру видає «Донецький вісник НТШ», вийшов 1–9 томи, «Хроніку Донецького НТШ»), Донецького відділення Товариства «Україна-Світ», Донецького обласного товариства української мови (засноване у 1989 р.).

У 1997 році Український культурологічний центр виступив співзасновником підприємства «Східний видавничий дім», з яким плідно співпрацює до сьогодні.

У 2000 р. Український культурологічний центр увійшов до когорти провідних українських недержавних аналітичних центрів (див. www.intellect.org.ua). Підтримує творчі контакти з науковцями, спорідненими культурологічними організаціями в Україні і світі. По суті масштаб діяльності УКЦентру в Донецьку співвимірний з діяльністю спеціалізованого інституту. В перспективі ми бачимо заснування на основі Центру Інституту системних досліджень.

Отже, друзі і колеги, оглянувши це явище — Український культурологічний центр у Донецьку — як регіональний «мозковий» і ресурсний центр, оцінивши його доробок, можна зробити оптимістичні висновки про, по-перше, реальну можливість організації ефективної роботи громадської науково-культурологічної організації на регіональному рівні на українському Сході; по-друге, можливість фінансування вітчизняної громадської організації з внутрішньоукраїнських джерел; по-третє, виокремлення чинників, які збільшують стійкість сучасної громадської організації: професіоналізм, виконання затребуваних суспільством проектів (соціально важливих, науково значимих, культурологічно цінних), співпраця з органами місцевої влади, співпраця з іншими НДО, використання міжнародного досвіду побудови НДО і раціонального алгоритму діяльності.

Наш девіз —
«ECELSIOR» — «ВСЕ ВИЩЕ»!
До вершин! ■

ла до інгульської археологічної культури. Дно могили навколо черепа було посипано червоним; посудина — з пласким дном, загнутим вінцем і рогаткоподібною ручкою — стояла праворуч. Її прокреслений орнамент складався із трьох рядів. Верхній займало 7,5 горизонтальних «ялинок»; середній — 6,5 таких же «овалів» з повздовжньою рисою всередині; нижній — 11 (+ 1 ручка) трикутників вершинами донизу. Здогадавшись про календарне підґрунтя зображень, учитель віддав учневі (тодішньому студентові історичного факультету Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка) чашу для наукового осмислення. Воно виявилось в кількох статтях М. Чмихова й стало основою його подальшої роботи по створенню української астроархеології як нового наукового напрямку.

Календар макіївської чаші дослідник розгадав, залучивши подібні взірці індо-арійської, грецької й наступних культур. З'ясувалося, по-перше, використання посудини як своєрідного секстанта — прилада для астрономічних спостережень за зірками й календарних обчислень. При цьому ручка слугувала візором і втілювала сузір'я Тельця. Навпроти неї було накреслено трикутник із продовженими лініями сторін: Х-подібний символ Терез. Таке протистояння сузір'їв під час рівнодень, осіннього та весняного, було лише у 2200–1720 роках до н.е. Чмихов знайшов аргументи на користь останньої дати — яка стала найточнішою з усіх відомих до того для археологічних культур епохи бронзи Євразійських степів. Подальші дослідження в цьому напрямку привели мене (з 1989 р.) до відкриття у похованнях інгульської культури найдавніших втілень Аполлона й Діоніса. А культури цих божественних братів грецької міфології змінилися якраз близько 1720 р. до н.е. разом із зміною головвання у сонячному зодіаці Тельця на Овна...

Естафету наших досліджень підхопили археологи Донеччини. Серед них особливо хочу відзначити В. Клименка, автора книжки «Курганные древности Северского Донца» (Єнакієво, 1997). В іншій його книжці, виданій у співавторстві з А. Усачуком та В. Цимбалом, наводиться горщик зрубної культури з кургану біля села Старопетрівське. Посудина вкрита магічними знаками. Такі «недбало виконані візерунки» (як вважає більшість археологів) робилися під час ритуальних тортур, що мали на мені розкриття людської підсвідомості й вилучення звідтіля таємниць світоладу. Таким чином винайшов писемність Один, божественний герой скандинавської міфології. Подібні ритуали засвідчені в етнографії греків, італійців, грузинів; були вони, напевно, й у аріїв. Розшифровувати ці зображення (календарів? міфологем? письмен? трьох відразу?) надзвичайно важко. В одному випадку це вдалося зробити — на «зрубному» горщику з кургану біля с. Нововасилівка — Ю. Кудлаю, статтю якого «Зоряна піктограма бронзового віку Донбасу» опубліковано в часописі Республіканського планетарію (Київ, 1999). Мовиться про складний календар, де особливе значення надавалося Плеядам — зоряному скупченню, що утворює голову Тельця; обидва вони тісно пов'язані з культом Аполлона.

Щодо прадавньої писемності Донеччини, то вона відома тепер не лише протошумерським взірцем зі згаданої вище печери поблизу Волновахи. В. Кульбака та В. Качур — автори книги «Соматичні культури бронзового віку півдня Східної Європи» (Маріупольський Гуманітарний інститут, 1998) — наводять принципово інший напис середини II тис. до н.е. з кургану біля м. Артемівськ. Вони вважають, що цей рядок навколо вінця горщика зрубної культури виконано найдвнішим, доіндійським санскритом. Розшифровка наводиться така:

«Зверни своє благородне заступництво на того, що поспішає». На думку співавторів, ці слова могли «нести в собі формулу-звертання до особи потойбічного світу (пращур, божество) з проханням проявити підтримку померлому співплеменнику в загробному житті». Що ж, могло бути! Не викликає у мене суттєвих заперечень і такий висновок: «Ця система писемності, основа якої була закладена [аріями. — Ю.Ш.] ще в ямно-катакомбний період, як і самі міфологічні тексти наприкінці III — початку II тис. до н. е. і була принесена в Індію та Азію з території України».

От якби ще Кульбака й Качур послалися на своїх попередників — Даниленка, Михайлова, Кифішина — чиї перші дослідження про винайдення писемності жерцями Кам'яної Могили були вже опубліковані протягом 1986–1999 років. Чому немає посилань на ці публікації в праці маріупольських співавторів? Тому, напевно, що рецензентами наукової книги Кульбаки та Качура були співробітники київського Інституту археології НАНУ, які свого часу спробували дискредитувати мою «Прародину ариєв» (К., 1995) та прочитання А. Кифішиним протошумерського архіву Кам'яної Могили. Врахувавши такий досвід, маріупольські колеги включили розділ «Найдавніша індоарійська писемність з території України» лише після офіційного рецензування своєї книги... Ось такі тернисті шляхи осягнення Істини й залучення її до загальнокультурного обігу!

Наука накопичила (за період щонайменше 2,5 тисячоліть) доволі фактів про особливе місце України (зокрема Донеччини) у виникненні писаної історії не тільки індоевропейців, а й людства.

Навіщо було б вавілонянину Беросу віддавати першість написання священних книг Скіфією — а не рідною Месопотамією, — якби то не було правдою? І який у світі архів давніший від шумерських

«глиняних книг», як не архів «кам'яних скрижалей» із приазовської Кам'яної Могили? Справді, тут уперше (щонайменше із VII тис. до н.е.) засвідчено БОГА-Творця *Енліля*. Звідси переселенці принесли його шанування до Шумеру, далі він був збережений культурою Вавилонії, звідкіля згодом (у I тис. до н.е.) потрапив до Біблії як *Елогім* — БОГ-Отець. А на теренах української прабатьківщини Енліль став прообразом *Лея*, звідкіля мандрівні арії перенесли його шанування до Ірану (*Лельван*) та Індії (весняний танок *лілья*). А ще історики знають тепер про те, що «Всесвітній Потоп» потрапив до Біблії з шумеро-вавілонського епосу про царя Гільгамеша, найпершу появу якого занотовано знову ж таки у Кам'яній Могилі. До того ж Потоп («Бездня Моря», «Суд Води» тощо — за перекладами А. Кифішина) описано тут не як легенду, а як подію, що розгортається. Про неї ми сказали вище, згадавши прорив океанських вод до ізольованого тоді ще Чорного моря.

Легенди давніх греків теж зафіксували ту страшну катастрофу. До неї батьківщина прагреків знаходилася, напевно, у котловині майбутньої *Меотиди* — *Материнського* (нині Азовського) моря. Тоді воно ще не утворилося, й *Морем* (*Понтом*) для пращурів греків було лише Чорне. Таким воно залишилося для їхніх нащадків назавжди, ріднішим від Середземного та Егейського морів. А потойбічним світом пращурів — *Аїдом-Непроглядним* — назавжди став для греків простір за Боспором Кіммерійським (Керченською протокою), тобто дно тієї ж таки *Меотиди*. Та й першу дружину Зевса-гіперборейця, «Батька богів», не випадково звали *Метідю*... Загальновідома легенда про мандрівку найбільших героїв Еллади (так у давнину називалася Греція) за Золотим Руном — шкірою священного Овна, принесеного Зевсові в жертву — має чимало варіантів, які

сягають подій передодня Троянської війни (кінець II тис. до н.е.). Колхіда стала кінцевим пунктом мандрівки лише в пізніх переказах. А ранні називають острів *Ея* на вході до згаданого вище Боспору. Тут жили жриці *Медея*, а потім *Кіркея* — хранительки того Руна. Найбільша цінність його зосереджувалася в священному тексті, записаному на звороті. І недарма найбільш пов'язалися з цим *гіперборейським, надпівнічним* краєм голвні герої команди судна «*Арго*» — *Ясон* та *Ахілл*. Тут доречно згадати гіперборейця *Арго*, що разом із *Опіс* (*Берегиню*, тезкою «*діви Обіди*» зі «Слова о полку ігорі Ігоря Святославлича») принесли на грецький острів Делос культ *Артеміди* та *Аполлона*, покровителя аргонавтів. А шанування *Ясона* (Іасона поляків; Ішкара шумерів; Ящера-Ясеня-Яші українців, білорусів і росіян), переможця змієподібного сторожа Золотого Руна, сягає у слов'ян часів мамонтів (за висновками А. Рибаківа, А. Кифішина, О. Сафронова) і перших малюнків та написів Кам'яної Могили. Зв'язок цей невідомий. Бо, з одного боку, її тексти неодноразово згадують місцевого, найпершого в світі історика *Каскісіма* (*Мандрівну Мураку*); з іншого боку, *Ахілл* належав до древнього роду *Мірміксів-Мурах*, і міста, названі на честь героя та роду, стояли обабіч виходу з Боспору до *Меотиди*.

Окреслені факти привели А. Кифішина до висновку: «Троя II–IV [2600–2000 років до н.е. — Ю.Ш.] формує власну культуру, яка відокремлюється від праслов'янської, що виросла з нею зі спільних коренів (про що свідчить той же ритуальний календар), але все ще користується древнім протосумерським письмом, як, очевидно, й праслов'янська [культура]». Так, прагреки відокремилися від праслов'ян. Тоді їх племена прозивалися оріяни, борути, сколотти, — яких греки не відрізняли від скіфів. Вони залишилися на пра-

батьківщині ядром індоєвропейської Аратти (Арти-Арсанії у складі Київської Русі), тоді як лелеги (пеласги-елліни-греки) переселилися на нову батьківщину. І перші досі зберігають араттську Веду, найдавнішу зі священних книг індоєвропейських народів (серед яких індійці зберегли й доповнили арійські Веди, а ісландці — *Еди*). А другі — творці пізнішої античної літератури — мають лише спогади про втрачені ними, й наступними римлянами, «книги віщунки Сівілли». Це Самовіла, міфічна хранителька «Веди словена». Близько 3,5 тисяч сторінок цієї Книги було записано сербським етнологом С. Верковичем за словами болгаромаків Родопських гір у 60–70-ки XIX століття... Воістину правий був вавілонський історик Берос: книги Скіфії — найдавніші у світі!

Донеччина має свої Кам'яні Могили. Вони відмінні від тієї, що біля Мелітополя, — і геологічно, й географічно та історично. Проте у них є своя слава. Слава продовження, в бік Дніпровських Порогів, талемних Ріпейських гір (Донецького кряжу) — що відділяли відому грекам Ойкумену (обжиту ними частину Землі) від *Надпівнічної Гіперборей*. Звідсіля, з Ріпеїв, лебедина зграя щорічно приносила Аполлона з його батьківщини до підніжжя Олімпу, обителі грецьких богів. Чужинець на півроку ставав там суперником Зевса, власного батька... Надалі, з розвитком географічних знань, Ріпейські гори пересувалися на греко-римських мапах все далі: до Уралу, до Приполяр'я. Проте славне «Слово» слов'ян зберегло відлуння первинних часів:

*Давню славу зиваючи з новою,
Летючи тропою Трояною
Через степи на море...
Встала тоді Обіда
В силах Даждьбожого внука,
Дівою ступила на землю Троянову,
Сплеснула крильми лебединими,
На Синьому морі
Біля Дону плещучись... ■*

ख्वा त्था ओर्या चि-क्शा-ना ता-कु-ि

1

хва тїа о-рїа чі-кша-на та-ку-і

«Зверни своє благородне заступництво на того, що поспішає»

	—	ख्वा	—	хва	—	звати, питати, звертатись
	—	त्था	—	тїа	—	той
	—	ओ	—	о	—	благородний, дружній, вірний
	—	र्या	—	рїа		
	—	चि	—	чі	—	підтримка, заступництво
	—	क्शा	—	кша		
	—	ना	—	на		
	—	ता	—	та	—	на тому, який поспішає
	—	कु	—	ку		
	—	इ	—	і		

1 — Прасанкритський напис на горщику середини II тис. до н.е. з поховання біля Артемівська. За В. Кульбакою та В. Кудлаєм

2 — Календар на чаші-секстанті з поховання 1720–1700 р. до н.е. біля Макіївки. За М. Чмиховим.

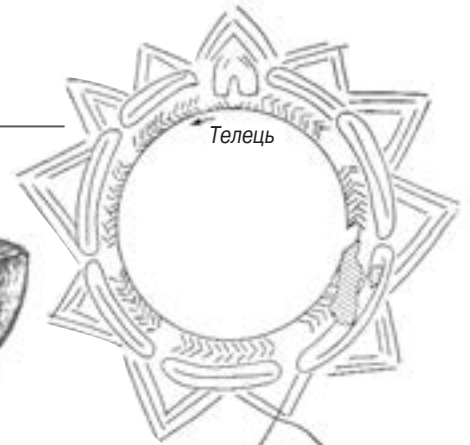
2

3 — Календар на горщику середини II тис. до н.е. з поховання біля Ново-Силівки. За Ю. Кудлаєм

3

Телець

За останні роки помітно посилюється інтерес до історії заснування міст Степової України, в тому числі і Донеччини. Пояснюється це здебільшого тим, що чимало з них мали своїх попередників — козацькі зимівники, слободи, остроги або якісь інші види поселень, оборонних споруд, які з тих чи інших причин не бралися до уваги при наданні їм статусу міст після ліквідації Запорозької Січі й масової колонізації Російською імперією Північного Причорномор'я наприкінці XVIII — початку XIX ст.

*Василь ПІРКО, доктор історичних наук, професор
Донецького національного університету*

НАЙДАВНІШІ МІСТА ДОНЕЧЧИНИ

Міфи й реальність

До початку 90-х рр. минулого століття найстарішим містом Донеччини беззаперечно визначалось **м. Артемівськ** (до 1924 р. Бахмут). Його витоки пов'язувались із Бахмутівською сторожею. Це твердження з «Городских поселений Российской империи» (СПб., 1861. — Т. 2. — С. 640) потрапило не лише до краєзнавчих нарисів, але й до науково-довідкових видань в основному завдяки праці Феодосія Макар'євського, який у 1880 р. писав: «Бахмут, Багмут, Бахмуд, на реке того же имени, — древнейшее старожитное займище малороссийского народа. По распоряжению нашего правительства первоначально в 1571 г.

здесь учрежден был последний на южных пределах Московского царства сторожевой пункт — сторожа Бахмутовская»¹. В ряді ви-

дань сторожа «переросла» в містечко-фортецю.

Через 90 років у нарисі про м. Артемівськ в «Історії міст і сіл УРСР. Донецька область», не згадуючи уже нічого про «займище малороссийского народа», витоки м. Артемівська пов'язуються тільки з Бахмутівською сторожею, а під сторожами розуміються «невеличкі містечко-фортеці»². З цього випливає, що на р. Бахмут (нині, очевидно, через оміління її називають Бахмуткою) у 1571 р. за вказівкою московського царя Івана Грозного було збудоване містечко-фортеця, яке поклато початок сьгоднішньому місту, названому на честь більшовика Ф.А. Сергєєва (Артема). Тому й не дивно, що в 1971 р. було відзначено 400-річчя міста. І хоча через 20 років ця версія про походження Артемівська була аргументовано піддана критиці, оскільки всі сторожі згідно з «Розписом сторож» розташовувались на лівому боці Сіверського Дінця (Бахмутівська — напроти впадіння в нього р. Бахмут — нині с. Ямпіль Краснолиманського району) і не складали ніяких укріплень, а були лише місцями зустрічі московської прикордонної служби для обміну інформацією (згідно зі статутом сто-

рожової і станичної служби на сторожі не дозволялося навіть розкладати вогнище, щоб не виказати ворогові місця, в якому зустрічаються «сторожі» (прикордонники). Після обміну інформацією сторожі (6–8 осіб) розходилися в протилежних напрямках, щоб контролювати закріплену за ними ділянку кордону³. Таким чином, сторожа не складала будь-якого укріплення (про сусідню Святогірську сторожу сказано в розписі, що вона знаходилась під дубом з вибитим знаком напроти «Святих Гір»). Враховуючи те, що м. Артемівськ знаходиться приблизно за 35 км від того місця, де розташовувалась Бахмутівська сторожа, то з цього випливає, що немає ніяких підстав вважати її «містечком-фортецею» і, тим більше, ототожнювати з сьгоднішнім м. Артемівськом. Незважаючи на те, що ці докази було опубліковано⁴, однак дехто ще й досі продовжує вважати Артемівськ найстарішим містом Донеччини. В той час як документально доведено, що острог на р. Бахмут було збудовано слобідськими козаками з дозволу московського уряду в 1703 р., а перший його опис складено в 1704 р.⁵ Про це переконливо сказано в грамоті Петра I ізюмському полковникові Ф. Шидловському від 14 жовтня 1704 р., в якій подаються скарги донських козаків на

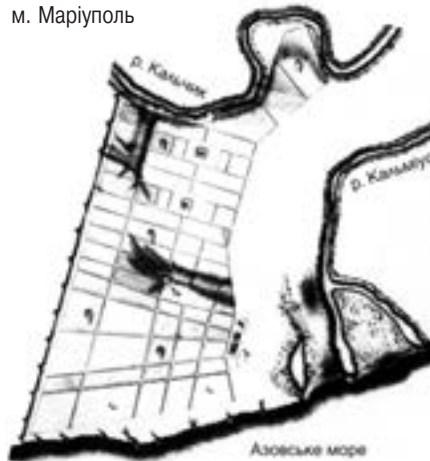
слобідських, і навпаки, а також повідомлення мешканців м. Валуйки про те, яке знаходилося на середній течії р. Бахмут до зведення там острогу. Цікаво, що острог зводився з ініціативи самих мешканців (здебільшого торян, маячан і райгородців, які стали селитися тут після зруйнування кримською ордою соляних заводів на Торі в 1697 р. і просили в 1702 р. царський уряд дозволити їм збудувати острог, щоб можна було захиститися від «приходов воинских людей»). З грамоти можна також зробити висновок, що поки їхнє клопотання вирішувалося в урядових канцеляріях, вони самі звели біля соляних промислів, які стали активно використовувати з 1701 р., острог. Навесні 1704 р. він був описаний направленим на р. Бахмут із Белгорода капітаном Г. Скорихініним⁶.

Згідно з цим описом: «На речке Бахмуте построен город по обе стороны речки Бахмута стоячим дубовым острогом, в нем двои проезжие ворота; по мере того городка в длину через речку Бахмут 61 сажень, поперек 17 сажень, а жилья в том городке никакого нет. Подле того городка, вверх по речке Бахмут, с правой стороны на посаде построена часовня, близ часовни построены Изюмского полку для пошлинного сбора, из Семеновской канцелярии для мостового проезда таможенная изба и ратуша Изюмского полку. Около той таможи и ратуши в разных местах построены для торгового промыслу Изюмского полку казаков и торских и маяцких жителей всяких чинов людей 15 амбаров, 9 кузниц. Близ города на р. Бахмут построена торговая баня и отдана на оброк. В том же городе построились и живут дворами: Изюмского полку казаков 54 человека, разных городов всяких чинов русских людей 19 человек. Да на речке Бахмут устроены у солеварных колодязей Изюмского полку казаков и разных городов 140 сковород солеварных, да разных городов всяких чинов людей 30 сковород. А по речке Бахмуту лесов и рыбных ловель и распашной земли нет, а сенных покосов малое число...»⁷.

Оскільки копія цієї грамоти знаходиться в краєзнавчому музеї міста, то є всі підстави вважати, що її на решті уважно вивчать місцеві краєзнавці і не вестимуть історію міста з 1571 р.; а з часу його побудови козаками Изюмського слобідського полку.

Не менш дискусійною за останні роки виявилася початкова історія м. **Маріуполя**, яке в 2003 р. відзначило своє 225-річчя. Саме підготовка до цього ювілею пожвавила інтерес до його минулого, з'явилося чимало публікацій про витоки міста в місцевих періодичних виданнях та окремих як спеціальних, так і загальних дослідженнях⁸, в яких простежуються два діаметрально протилежні підходи щодо часу заснування міста.

м. Маріуполь

Перший витікає з того, що історія міста розпочинається з 1778 р., з розпорядження губернатора Азовської губернії В. Чорткова на місці запорозького форпосту Домахи побудувати м. Павлівськ⁹. Їх опоненти доводять, що витоки міста необхідно віднести до часу побудови наприкінці XVI ст. при гирлі Кальміусу запорозької фортеці Домахи, яка у XVI–XVII ст. стала центром Кальміуської паланки. Серед прихильників першого напрямку можна виокремити ще й тих, хто історію міста розпочинає з видання в 1779 р. Катериною II грамоти про поселення греків на півдні Азовської губернії, на території колишньої Кальміуської паланки¹⁰.

Найбільш послідовною прихильницею Павлівська як попередника Маріуполя залишається Р. Саєнко. Свої докази вона намагається під-

твердити посиланнями на архівні матеріали, в тому числі й рапорти В. Чорткова, в яких навіть вказується, що для побудови м. Павлівська можна використати «каменные припасы» зруйнованої кримською ордою Домахи під час останнього нападу на південні райони Російської імперії наприкінці 1768 р.¹¹ Однак про це вона ніде не згадує, а також ігнорує відомості про попередницю Маріуполя Домаху, вміщені в описі Азовської губернії, складеному між кінцем 1780 — першою половиною 1782 рр., тим більше що ця писемна пам'ятка публікувалася тричі. Причому дві останні публікації, виконані під редакцією Я. Новицького, не становлять особливої рідкості¹².

У цьому описі про Маріуполь читаємо: «Маріуполь построен в 1780 г. для поселения выведенных из Крыма греков на том самом месте, где был древний город Адомаха, на берегу Азовского моря, на правой стороне реки Кальмиуса... В нем церквей две: одна каменная, а другая деревянная; домов каменных 53, мазанок — 20...»¹³. При цьому Адомаха як попередниця козацької Домахи згадується і в документах В. Чорткова. Це, на наш погляд, дозволяє віднести початки постійного проживання населення при гирлі Кальміусу якщо не до кінця XIV ст. (оскільки назва венеціансько-генуезької колонії, зведеної при гирлі Кальміусу Адомахи, перейшла на козацький форпост Домахи, збудований, скоріш за все, наприкінці XVI ст., після зруйнування запорозькими й донськими козаками неподалік від гирла Кальміусу на морській косі татарської фортеці Білий Сарай), то до кінця XVI ст.

Домаха для запорожців мала велике значення не лише як база рибних промислів на Азовському морі, але й гавань для козацьких чайок на випадок блокування турецьким флотом гирла Дніпра. В таких випадках запорожці заходили через Керченську протоку до Азовського моря і системою рік (Кальміус, права її притока Широка, з якої волоком, близько 3 км, можна було дістатися до р. Осикової, а з неї — у Вовчу й Самару, з останньої — до Дніпра) добиралися

на Січ, або, навпаки, через них виходили так званим «потайним шляхом» до Азовського моря для спільних походів з донськими козаками до берегів Криму й Туреччини.

У XVIII ст., як свідчать матеріали архіву коша Нової Січі, під прикриттям Домахи виросла Кальміуська слобода, в якій завдяки старанням полковника Андрія Порохні в 1754 р. була збудована Святомиколаївська церква. Все церковне обладнання для неї було придбано в центрі донського козацтва — в Старочеркаську¹⁴. З цих же матеріалів витікає, що слобода збирала чимале населення і була важливим центром торгівлі в межах запорозьких земель. Напередодні останнього нападу кримської орди в грудні 1768 р. частина населення разом із старшиною переселилася на Самару, а власники великих табунів худоби, мотивуючи нестачею кормів на Самарі, відмовились це зробити і, очевидно, в останній момент перед наближенням орди подалися узбережжям на схід під прикриття відновлюваної Троїцької фортеці та Ростова, який щойно розпочали зводити, і заснували три українських слободи на Міусі, де їх потомки проживають і нині¹⁵. Домаха і Кальміуська слобода були зруйновані.

У 1771 р. адміністрація Кальміуської паланки повернулася на старі місця й почала відновлювати свій адміністративний центр. Про хід його відбудови деяку інформацію можна почерпнути із щоденника подорожі по півдню Росії восени 1773 р. академіка Санкт-Петербурзької академії Й. Гільденштедта. Він зазначав, що справа від Кальміусу (на місці нинішньої Сартани) знаходився «земляної окоп», в якому сидів полковник з 200 козаками¹⁶. Відбудовувалась і Кальміуська слобода. Про це свідчить те, що запорожців, які проживали в ній після зруйнування Січі, перевели на річку Вовчу, де при впадінні в неї Солоні згідно з планом 1778 р. передбачалося побудувати для греків м. Марієнполь, а в 1780 р. — до м. Павлограда¹⁷. Їх будинки та Святомиколаївську церкву віддали переселеним з Криму грекам. Саме в ній митрополит Ігнатій разом

зі своєю паствою 26 липня 1780 р. провів перше богослужіння, після якого відбулося жеребкування виділених на місці Кальміуської слободи ділянок під поселення греків. Губернатор В. Чортков, який 13 вересня 1780 р. відвідав Маріуполь, повідомляв Г.Потьомкіну, що греки «с усердием» взялися за своє облаштування і на той час вже зайняли понад 500 з відведених їм під заселення 600 ділянок¹⁸.

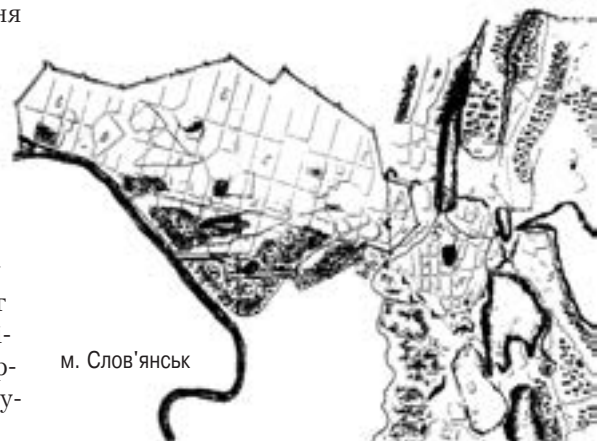
Наведені вище факти переконливо свідчать про безперервний перехід від козацької Домахи до грецького Маріуполя, що, на наш погляд, дозволяє витягти історії м. Маріуполя розпочинати якщо не з 1780 р., про що йдеться у всіх описах кінця XVI–XVII ст., з часу поселення в Кальміуській слободі кримських греків, а з часу появи при гирлі Кальміусу козацької Домахи, тобто з кінця XVI ст., в крайньому випадку, з 1734 р., з часу заснування Кальміуської паланки, центром якої була Домаха.

Відсутня також серед краєзнавців і науковців єдність у питанні заснування м. **Слов'янська**. В 60-х рр. минулого століття набула поширення висунута харківськими дослідниками версія, що історія Слов'янська розпочинається з 1645 р., коли між торськими соляними озерами для захисту від нападів татар побудували фортецю і що на її озброєнні знаходилось 40 гармат¹⁹. Ця версія знайшла відображення і в україномовному виданні історії міст і сіл УРСР²⁰. Зате в російськомовному виданні замість фортеці між соляними озерами в 1645 р. на р. Тор, при кримській переправі, відмічається острожок, в якому несли від настання весни і до першого снігу сторожову службу по 20 чугуївських козаків²¹. У царській грамоті чугуївському воєводі від листопада 1646 р. відзначено, що козаки ще задовго до закінчення терміну служби покинули острог і цар велів розшукати втікачів, покарати їх та повернути до острогу продовжувати службу²².

Відсутність воєводської відписки про виконання цього розпорядження не дозволяє стверджувати, що воно було виконане, бо часто винуватці тікали на Запорожжя, звідкіля їх ніхто не міг повернути. Можна тільки допускати, що під час відсутності сторожі таке укріплення могло бути зруйноване навіть маленьким татарським загоном. Тим більше що в цьому ж році козацькому отаманові Б. Протасеву, який супроводжував московських послів до Торської переправи, цар доручив підібрати на Торі місце, де можна було б побудувати «жилої город» і поселити в ньому «черкас», тобто українців, що переселялися в межі Росії²³.

Із рапорту Протасєва випливає, що українські козаки, під контролем яких знаходилось межиріччя Дінця і Тору, не дозволили йому обстежити всю місцевість. З того, що йому вдалося оглянути, він дійшов висновку, що найбільш вигідно побудувати таке місто при Маяцькому озері, оскільки поруч знаходився ліс для зведення не тільки будинків поселенців, але й міських укріплень, а в Сіверському Дінці чудова вода для пиття, в той час як в р. Тор вода була солоня. Все це підтверджує висновок, що на той час ніяких поселень на Торі не було. Про це також свідчать неодноразові доручення воєводам порубіжних міст Росії розвідувати про наміри «черкас» поселитися на Торі.

Після ознайомлення з рапортом Протасєва цар дав розпорядження воєводам порубіжних міст Росії направити в 1648 р. на Тор з цих міст робітних людей та охорону для зведення такого мі-

ста. Однак події Визвольної війни в Україні та заворушення в південних містах Росії спонукали воєвод просити царя скасувати своє розпорядження. З цим проханням вони звернулися й до Боярської Думи, яка також прохала царя скасувати цей указ. Новий царський указ послідував у 1660 р., коли споряджена спеціальна експедиція, очолювана С. Кошелевим, прибула на Тор, але не змогла побудувати міста, якби на Торі було укріплене поселення, то учасники експедиції не зводили б для себе земляних укріплень для захисту від татар. І лише в 1663 р. було споруджено острог при Маяцькому озері (нині с. Маяки Слов'янського району)²⁴.

Під прикриттям Маяцького острогу в 1664 р. було заведено казенне солеваріння на Торі, яке знаходилось під постійною охороною, що, звичайно, сприяло формуванню тут постійного населення, а в 1676 р. й побудові м. Соляного (Тора), в якому на початок 1677 р. вже проживало 245 українських родин²⁵. Таке масове переселення на Тор «черкас» було викликане турецько-польською війною, в ході якої до Туреччини відійшло Поділля, та війною Росії й України проти Туреччини, яка намагалася заволодіти Чигирином. Все це, на наш погляд, дає підстави стверджувати, що до побудови Маяка і Соляного на Торі ніяких укріплених містечок в межиріччі Дінця і Казенного Торця не існувало і не варто брати до уваги цього острогу, оскільки він не поклав початку формуванню постійного поселення. Сказане вище дає підстави у 2006 році відзначити 330 років міста Слов'янська.

З 1997 р. з кожним роком і все більш настирливо в місцевій пресі, радіопередачах, по телебаченню звучали вимоги переглянути дату заснування обласного центру Донеччини — м. **Донецька**. Поштовхом до цих дискусій послужило обговорення цього питання та встановлення в центральному районі міста пам'ятника «засновнику» міста Джону Юзу, який у 1868 р. підписав з російським урядом договір на побудову при верхів'ях річки Кальміус металургійного заводу (нині Донецький металур-

гійний завод), а в 1869 р. прибув до с. Олександрівки і розпочав будівництво. На зініційованому Донецькою міською радою зібранні представників громадських організацій, науки та краєзнавців розгорілася дискусія не тільки з питання правомірності називати Юза засновником Донецька, але й відносно місця встановлення йому пам'ятника. Прихильники Д. Юза пропонували встановити його в центрі міста, а їх опоненти — в межах території металургійного заводу або при будиночку, в якому він жив, реставрувавши його. У цій дискусії верх взяли перші, і пам'ятник встановлено неподалік від будинку міської адміністрації, фактично на межі двох перших сіл Олек-

сандрівки та Крутоярівки, що були закладені поручиком Євдокимом Шидловським у 1779 р.

Після зруйнування Нової Січі в 1776–1778 рр. царський уряд провів найбільш масову роздачу запорозьких земель у межах новостворених Азовської та Новоросійської губерній. Запорозькі зимівники при верхів'ях Кальміусу, що згадуються тут з 1690 р., дісталися поручику Є. Шидловському (понад 16 тис. десятин землі). Згідно з першим переписом поселень Азовської губернії кінця 1778 — початку 1779 рр. в «новозаснованих» ним селах числилося 14 чоловіків і 9 жінок, а за переписом 1785 р. їх чисельність зросла до 209 чоловіків і 135 жінок²⁶. Співвідношення між чоловіками та жінками серед підданих

Шидловського доводить їхнє козацьке походження, бо у зимівниках переважало чоловіче населення. Зимівчани, що погодилися залишитись на своїх місцях, отримали від Шидловського 12 років «слободи» (звільнення від повинностей на користь землевласника).

На початку XIX ст. на території Олександрівки були виявлені поклади кам'яного вугілля. Не маючи можливості вести їх розробку, Шидловський віддав свої землі в оренду новоросійському губернаторові графу Воронцову, який у 1841 р. збудував у Олександрівці першу механізовану шахту в Росії по видобутку кам'яного вугілля. Щорічно вона давала понад 500000 пудів вугілля. На цій території нині працює шахта ім. О. Засядька, а селище Олександрівка входить до складу Київського району м. Донецька. Одночасно з Шидловським на території південно-західної частини нинішнього міста отримав землі (майже 13000 десятин Рутченка²⁷ (звідкіля і пішла назва Рутченківка — Кіровський район м. Донецька), де в середині XIX ст. вівся також видобуток вугілля. Після приїзду Юз поселився на хуторі поміщиці Смолянинової (від якої і пішла назва Смолянка). Так що не в пустому дикому степу розпочинав будівництво металургійного заводу при верхів'ях Кальміусу Д. Юз, а серед шахтних селищ, які сформувалися наприкінці XVIII — в першій половині XIX ст., то чи варто при визначенні часу заснування м. Донецька не брати до уваги поселення, що існували на його території і створили передумови для побудови тут металургійного заводу. Тому вважаємо, що міська рада Донецька 11 червня цього року вчинила справедливо, прийнявши рішення вважати, що історія міста бере свої витоки від сіл Олександрівки та Євдокіївки, які є складовою частиною центральних районів м. Донецька. Хотілось би, щоб її приклад наслідували місцеві органи влади інших міст півдня України, і тоді вік міст регіону значно зріс би, що надало б йому значно більшої ваги в очах світової громадськості.

Наведені вище факти дозволяють стверджувати, що нині пора відмовитися від міфів при визначенні витоків історії міст краю, а керуватися реальними фактами, які відомі науці. ■

Людмила ШАБЛОВСЬКА,
старший науковий співробітник відділу природи
Донецького обласного краєзнавчого музею

ЕКОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ДОНЕЧЧИНИ

На території Донецької області створено потужну техносферу, що включає в себе 882 значних промислових підприємства гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, енергетики, важкого машинобудування та будівельних матеріалів, експлуатується близько 300 родовищ корисних копалин. Висока концентрація промислового, сільськогосподарського виробництва, транспортної інфраструктури в поєднанні із значною густиною населення створили величезне навантаження на біосферу — найбільше в Україні і Європі.

Але Донбас — це не лише шахти та заводи, це ще й сивий степ, таємні ліси, тихі озера, ласкаві хвилі Азовського моря, птахи і звірі, квіти й трави.

Людина не може існувати поза природою. Донбас повинен жити, працювати, лишатися індустріальним серцем України, але не повинен перетворитися на пустелю, у якій вже не буде місця для нормального життя. Тому єдино правильним рішенням для збереження зникаючих видів флори та фауни, ландшафтів є створення заповідних територій, на яких встановлюються певні обмеження на ведення господарської діяльності.

Донецька область, завдяки своєму географічному розташуванню, багата на унікальні території та природні об'єкти. Створення тут заповідників є одним із дієвих засобів поліпшення стану довкілля Донбасу.

За останні десять років загальна площа природно-заповідного фонду Донецької області збільшилася майже в 4 рази, в області вже створені 113 об'єктів загальною площею 77634,81 га, що становить 2,93 відсотка території. На заповідних землях проводяться різнопланові наукові дослідження, зберігаються цінні природні ландшафти, рідкісні тварини і рослини. Деякі об'єкти використовуються для рекреації та організованого відпочинку населення, проведення еколого-просвітницької діяльності. Мешканці нашої індустріальної області розуміють, що охорона довкілля — це спільна справа всіх громадян, тому не може бути сторонніх, бо кожна наша дія так чи інакше щось змінює на землі. ■

Донецький металургійний завод

- 1 Феодосий (Макарьевский) Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. — Екатеринослав, 1880. — Вып. 2. — С. 2.
- 2 Історія міст і сіл УРСР. Донецька область. — К., 1970. — С. 151.
- 3 Беляев И. О сторожевой и станичной службе на польской украине Московского государства. — М., 1848. — С. 18.
- 4 Пірко В.О. Джерела про час заснування м. Артемівська // Новые страницы из истории Донбасса. — Донецк, 1995. — Кн. 4. — С. 3–7.
- 5 Джерела до історії населених пунктів Донбасу. — Донецьк, 2001.
- 6 Записки Одесского общества истории и древностей российских. — Одесса, 1848. — Т.1. — С. 352–372.
- 7 Там само. — С. 364.
- 8 Саенко Р.И. Из истории основания города Мариуполя. — Мариуполь, 2002. — С. 10–13; Руденко Н. Кем и когда основан Мариуполь. — Мариуполь, 2003; Мариуполь: история и перспективы. — Мариуполь. — 2002 та ін.
- 9 История городов и сел УССР. Донецкая область. — К., 1976. — 367.
- 10 Кузьминков Л. Переселение крымских греков в Северное Приазовье в 1778–1780 гг. — Мариуполь, 1997. — С. 61 та ін.
- 11 Російський державний архів давніх актів (далі — РДАДА). — Ф.16, оп. 1. спр. 797, ч. 7, а. 73.
- 12 Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. — Екатеринослав, 1904. — Вып. 1. — 72–92; Описание границ и городов бывшей Азовской губернии. — Александровск, 1910. — 48 с.
- 13 Описание границ и городов. — С. 21–22.
- 14 Архів Коша Нової Запорозької Січі. — К., 1998. — Т. 1. — С. 122–125.
- 15 Пірко В.О. Матеріали Архіву Коша Нової Запорозької Січі як джерело до історії Донбасу// Донецький вісник НТШ. — Донецьк, 2001. — Т. 1. — С. 60–61.
- 16 Дневник путешествия Гильденштедта // ЗООИД. — Т. 11. — С. 211.
- 17 Описание. — С. 18.
- 18 Пірко В.О. Заселення Донеччини в XVI–XVIII ст. — Донецьк, 2003. — С. 89–90.
- 19 Филарет (Гумилевский) Историко-статистическое описание Харьковской епархии. — Харьков, 1858. — Отд. 5. — С. 2; Щелков К. Историческая хронология Харьковской губернии. — Харьков, 1882. — С. 13.
- 20 Історія міст і сіл УРСР. Донецька обл. — С.707.
- 21 История городов и сел УССР. Донецкая обл. — С. 594.
- 22 Пірко В. Заселення. — С. 18.
- 23 Там само.
- 24 Там само. — С. 22.
- 25 Там само. — С. 27.
- 26 Джерела до історії населених пунктів Донеччини. — Донецьк, 2001 р. — С. 27, 36.
- 27 Там само. — С. 36.

Регіональний ландшафтний парк «Клебан-Бик»

ЛАНДШАФТНІ ПАРКИ ДОНБАСУ

Культура і екологія — дві складові цивілізаційного поступу сьогодні, від яких вирішальним чином залежить наше майбутнє. Це знайшло своє відображення у Концепції сталого розвитку ООН. Її реалізація залежить від тих «цеглинок», які додає кожен регіон.

«Донецький кряж»

Донецький кряж у районі міста Ізюм

Регіональному ландшафтному парку присвоєна назва головної рельєфоутворюючої системи краю — Донецького кряжу. Він, як купол, піднімається над місцевістю і відіграє величезну природну, рекреаційну й економічну роль. Зокрема на височині виникають і стікають з неї у басейни Дніпра, Дону й Азовського моря річки, тут формується особливий (більш прохолодний і вологий) клімат. Все це дає підставу виокремлювати у степовому Донбасі особливу інтразональну природну категорію, так званий «Донецький лісостеп», розташований у Шахтарському і Амвросіївському районах. Площа 3952,2 га.

До складу парку входять степові ділянки та штучні масиви, які являють особливу наукову та природоохоронну цінність.

Тут збереглися ділянки цілинних та різнотравно-типчакково-ковилових степів з байрачними лісовими масивами у гирлах балок та штучними насадженнями лісових культур у степах.

Неповторної своєрідності ландшафту парку надає оспіваний з козацьких часів ансамбль комплексу «Савур-Могила», куди кожний рік приїжджає багато тисяч мешканців сусідніх міст та сіл Донецької, Луганської та Ростовської областей, щоб ушанувати пам'ять солдатів, які загинули

під час Великої Вітчизняної війни, героїв-визволителів Донбасу.

З оглядового майданчика Савур-Могили відкривається неповторний пейзаж Донецького кряжу зі степовими ділянками, байрачними лісами, сільськогосподарськими угіддями та селищами, що заблукали уздовж русел степових річок.

Річки та лісові масиви дають можливість для занять спортивним рибальством та мисливством. Все це

надає регіональному ландшафтному парку «Донецький кряж» великої рекреаційної цінності.

Фауна представлена численними видами, 15 з яких занесені до Червоної книги України.

Видовим багатством та різноманіттям характеризується флора парку. Флористичний список налічує тут близько 500 видів рослин, 46 з яких — ендемічні та близько 20 занесені до Червоної книги України. ■

«Клебан-Бик»

Регіональний ландшафтний парк «Клебан-Бик», створений у Костянтинівському районі Донецької області, розташований на обох берегах ріки Кривий Торець і Клебан-Бикського водоймища.

Територія ландшафтного парку має «гірський» характер, вона складається з кам'янистих гряд, відслонень гірських порід із значною щільністю та глибиною ерозійного розгалуження, великим оголенням корінних порід, що виступають суцільними грядами.

У кам'яновугільний період (понад 300 млн років тому) тут було неглибоке море, на дні якого мешкали численні безхребетні. До наших часів тут збереглися сліди незвичайної рослинності. Скам'янілі рештки рослин, коралів, молюсків можна знайти на лівому крутоярому березі водоймища. Тут розташувалась геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Клебан-Бикське відслонення», яка займає площу 60 га.

Рослинний світ представлений байрачними лісами, де збереглася кам'янистолюбива засушлива флора, а також ділянки цілинних типчакково-ковилових петрофільних степів. Чагарники представлені караганою, шипшиною, таволгою, кизильником чорноплідним. У байрачних лісах домінують дуб звичайний,

Клебан-Бик прокидається

ясен високий, до них примішуються в'яз голий, клен польовий та ясенелистий, липа серцевидна.

Багатий також і тваринний світ: біля водоймища, на його берегах живуть черепахи, ящірки, жаби, світ птахів налічує близько 100 видів, у водоймищах водиться майже 20 видів риб.

Загальна площа регіонального ландшафтного парку 1974 га. ■

«Зуївський»

Парк «Зуївський»

До складу регіонального ландшафтного парку (РЛП) увійшли природні території, що відзначаються особливою привабливістю, науковою та природоохоронною цінністю.

Це лісове урочище «Липове», балка біля с. Ведмеже, Зуй-гора, долини річок Кринка та Ольхова, відслонення скельних гірських порід, степові ділянки і лісові масиви Макіївського лісництва.

Загальна площа регіонального ландшафтного парку становить 1214,2 га.

Рослинність представлена в основному різнотравно-типчакково-ковилловими степами та їх петрофільним варіантом. На кам'янистих ділянках степу поширені чебречники з наявністю деревію тонколистого, полину Маршалла, бедринця крейдяного, перлівки трансільванської. Під скелями ростуть три рідкісні види папоротей. По Липовій балці та схилах Зуй-гори поширені дубові ліси, серед яких є рідкісні формації, що підлягають охороні. Всього у межах РЛП виявлено 509 видів рослин, у тому числі багато ендемічних та реліктових. Тому 36 видів з них підлягають особливій охороні. Це дуже цінний куточок Донеччини щодо рослинного світу і ландшафту в цілому.

Територія ландшафтного парку має значний рекреаційний потенціал. І це насамперед пов'язано з районом селища Зуївка, де унікально поєдналися геологічні, геоморфологічні, гідрографічні та біологічні особливості, які у всі часи привертали до себе увагу любителів природи, туризму та альпінізму.

Створення регіонального ландшафтного парку «Зуївський» відкриває можливості організованого відпочинку, спортивно-оздоровчих та рекреаційних заходів і дозволяє забезпечити збереження й раціональне використання природних об'єктів. ■

«Меотида»

Парк «Меотида»

Регіональний ландшафтний парк «Меотида» став першою східною ланкою Азово-Чорноморського прибережного екокоридору, охопивши всю берегову смугу,

ділянки, придатні для гніздування, вкриваються суцільним килимом з куликів, мартинів, крячок, але то лише мала частина багатомільйонної армії перелітних птахів. Під час міграцій тут можна побачити степову красуню дрозду, лісового самітника — лелеку чорного, посланця далекої тундри — червону казарку та грифа, що прилетів з передгір'їв, а взимку — білу полярну сову.

за винятком м. Маріуполя. Під охорону взято близько 13 000 га морської акваторії одного з екологічно напружених регіонів України — місця проживання понад 600 000 осіб, до яких улітку приєднується ще 90 000 відпочиваючих.

Саме стан орнітофауни, головним чином біотичне розташування було використано як головний критерій при зонуванні території. Тим паче що поширення інших тварин, особливо рідкісних, добре корелюється з птахами.

Лише за еколого-ценотичною класифікацією фахівці Донецького ботанічного саду НАН України тут виділили 49 формацій солончакової, степової, болотної, водної, піщаної, синантропної рослинності.

На ділянках кіс, що охороняються, непогано збереглися аборигени фауни безхребетних тварин.

Багатий тваринний світ парку, але за видовим різноманіттям рівних не мають пернаті. У травні–червні

В акваторії РЛП «Меотида» можна зустріти всі 79 видів риб, більшість із яких ще в недалекому минулому надавали Азовському морю славу найпродуктивнішого у світі. Дуже рідко, але ще трапляються дельфіни-азовки.

Загальна площа регіонального ландшафтного парку «Меотида» — 13010,6 га, в тому числі у Новоазовському районі — 5079 га і 7938 га у Першотравневому районі. ■

«Половецький степ»

У РЛП «Половецький степ» включені три природні ділянки у Володарському і Першотравневому районах Донецької області.

Перша ділянка являє собою степовий масив і гранітні відслонення по річці Темрюк від с. Старченкове до с. Веселе Володарського району. Площа його 467 га.

Друга ділянка розташована по річці Темрюк від с. Веселе, далі по річці Каратюк від балки Бірючої до її впадіння у р. Берду. Площа — 638 га.

Парк «Половецький степ»

Третя ділянка — теж степовий масив з гранітними виходами по р. Каратюк до с. Захарівка. Площа — 1335 га.

Рослинний та тваринний

світ цих ділянок, які складають ландшафтний парк «Половецький степ», характерний для цілинних, типчаково-ковилових, петрофільних степів, які є типовими для південного сходу України.

Поряд із звичайною степовою рослинністю на цих ділянках виявлені червонокнижні рослини (сон чорніючий, півонія тонколиста, карагана скіфська, тюльпан гранітний, види ковили: волосиста, відокремлена, гранітна, Лессінга, українська).

Тваринний світ «Половецького степу» характерний для Приазов'я. Із ссавців тут водяться заєць-русак, лисиця, енотовидний собака, їжак звичайний, ласка, лісова та домова миші тощо. Іноді трапляється звичайний сліпак. Із плазунів зустрічаються жовточеревний полоз, гадюка степова, вуж водяний та звичайний, ящірка, черепаха болотяна, жаба озерна та ставкова. Ссавці водно-болотних біотипів парку представлені так званими напівводними видами, які більшу частину свого життя проводять у воді. Тут є нутрія вільна та ондатра. ■

«Великоанадольський»

Великоанадольський ліс

Лісовий заказник загальнодержавного значення розташований у Волноваському районі. Площа 2543,0 га. Створений з метою збереження цінних лісових насаджень штучного походження, які є одними з перших в історії вітчизняного лісівництва в степу.

Історія вітчизняного степового лісорозведення почалася 31 жовтня 1843 року, коли поручик корпусу лісничих В.Є.Графф посіяв перше насіння дерев у розсаднику біля балки Кашлагач. Незважаючи на всі труднощі за 23 роки, до 1866 р., під керівництвом В.Є.Граффа були створені перші 157 гектарів лісових насаджень.

...Чимало десятиліть росте ліс. Вітчизняна наука по праву пишається рукотворним дивом природи. Це колиска і жива історія степового лісорозведення. Сучасні насадження лісового масиву представляють усі періоди існування заказника.

Великоанадольський ліс популярний не тільки серед фахівців, але й широких верств населення. Великі площі лісу, більш ніж столітні дерева багатьох порід, розмаїтість ландшафтів, красиві пейзажі приваблюють сюди багатьох. Рівнинні ділянки чергуються з балками і ставками, лісові насадження — з луговими і степовими галявинами, красиві узлісся — з тінистими алеями. У дендропарку зібрана багата колекція деревних і чагарникових рослин. ■

«Скелеподібне оголення верхньої крейди»

Ця геологічна пам'ятка природи розташована біля с. Білокузьминівка Костянтинівського району. Площа — 0,35 га. Створена з метою збереження мальовничого відшарування верхньої крейди.

Ще здалеку, на фоні літнього блакитного неба видніється крейдяна гора. Зі східного краю вона обри-

вається вертикальними біло-сірими скелями, що нагадують руїни грандіозного замку. І чим ближче ми підходимо до скельних оголень, тим вони величніші. Вирізьблений природою колос підіймається більш ніж на 25 метрів над луговою заплавою невеличкої степової річки — притоки Казенного Торця.

Як геологічне утворення оголення скелі складаються з крейдяних порід, які формувалися близько 90 млн років тому. У крейдяних породах трапляються залишки древніх морських організмів, а також прошарки кременю. Останній формує округлі стяжіння (конкреції) та жовна іноді досить великих розмірів. У стяжіннях зрідка можна зустріти гніздо золотисто-жовтого мінералу з металічним блиском — марказиту (сульфід заліза). В епоху неоліту такий кремій був головною сировиною, з якої прадавня людина виготовляла знаряддя виробництва та зброю.

Рослинність на цій ділянці своєрідна. Якщо скелі й оголення зовсім вільні від неї, то на осонні зустрічаються переважно представники ксерофільних і напівксерофільних рослин, характерних для посушливої місцевості. ■

Скелеподібне оголення верхньої крейди

Експозиція в Донецькому краєзнавчому музеї

На Донеччині працюють 22 музеї, серед яких, крім краєзнавчих, унікальні меморіальні музеї — С.С. Прокоф'єва, Вол.І. Немировича-Данченка, Г. Сєдова, єдиний в Україні державний музей лісу (Великоанадольський), унікальний музей мініатюрної книги, музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості в селі Прелесне поблизу Слов'янська, музеї історії міст Донеччини (Краматорська, Харцизька, Єнакієвого, Горлівки), а також художні музеї в містах: Донецьку, Макіївці, Дружківці, Краматорську, Горлівці. Загальний фонд музеїв нараховує понад 321 тисячу історичних, художніх, літературних та ін. предметів-пам'яток. Кількість їх весь час зростає. Щорічно музеї Донеччини відвідують понад 859 тис. осіб, 65% з яких — учні та студенти.

Музей — це не тільки осередок збереження артефактів, але й дослідницький центр. Музеї нашого краю тісно співпрацюють з колегами зі столиці — Києва, інших областей України, музеями Росії, країн Європи, США, проводять етнографічно-археологічні та природничі дослідження. Їх результатами є відкриття нових експозицій, виставок, видання книг, каталогів та буклетів, лекторії, розробка маршрутів пішохідних та автобусних екскурсій, цикли музейних просвітніх програм для школярів тощо. В рамках міжнародного співробітництва вже експонувалися виставки зі США, Німеччини, Франції, Росії (С.-Петербург, Москва), ін. країн.

Галина ЧУМАК, начальник відділу культурно-дозвіллевих установ управління культури Донецької обласної державної адміністрації

Донбас музейний

Донецький обласний художній музей — один із найбільших музеїв художнього профілю в Україні, культурний центр міста та області, який у 2004 році відзначає своє 65-річчя. Його зібрання нараховує понад 11 тисяч творів живопису, графіки, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва.

В колекції музею — надходження з престижних художніх виставок, з фондів музеїв України, Третяковської галереї, Музею образотворчого мистецтва ім.

О.С. Пушкіна, Ермітажу, Російського музею, з приватних колекцій, дарів художників.

Ряд творів унікальні і належать пензлям золотої плеяди вітчизняних і російських

художників: «Портрет невідомого з Костянтинівським орденем Святого Георгія» (початок 30-х рр. XIX ст.) О. Кипренського, «Интер'єр картинної галереї В.О. Кокорєва» (1864) О. Гребнева, «Лазоревий грот» (1841), «Хмари над тихим морем» (1873) та «Морський пейзаж. Коктебель» (1880) І. Айвазовського, «Березовий ліс» (1871) І. Шишкіна, «Портрет художника І.Є. Крачковського» (1884) В. Сурікова та «Портрет О.К. Лансере» (1911) З. Серебрякової.

Розділ «Українське мистецтво 2 пол. XIX ст. — поч. XX ст.» знайомить з творчістю відомих митців України. Серед них «Назустріч вечору» І. Дряпаченка, «Вечір на Україні» К. Крижицького, «Ярмарок» С. Васильківського, «Будинок художника» С.Світославського, «На прогулянці» Г.Світлицького.

У відділі зарубіжного мистецтва представлені твори художників Італії, Голландії, Франції, Німеччини, Австрії XVII — кінця XIX ст.

Відділ сучасного образотворчого мистецтва — найбагатший за числом творів живопису, графіки та скульптури. Тут представлені твори П. Кончаловського, О. Купріна, Р. Фалька, І. Машкова, І. Грабаря, С. Малютіна. Почесне місце в експозиції музею займають твори відомих майстрів українського мистецтва — Л. Крамаренка, М. Глуценка, С. Григор'єва, М. Божия і Т. Яблонської.

У відділі декоративно-прикладного мистецтва експонуються полтавські та львівські килими, кийвська, косівська та опішнянська кераміка, декоративний розпис, гутне скло, різьблення по дере-

ву, національний костюм. Серед них роботи таких відомих майстрів, як: М. Приймаченко, Г. Собачко-Шостак, К. Гуржій-Крохмаленко, М.Тимченко, П. Цвілик, О. Железняк.

У музеї представлені твори відомих художників-донецчан — В. Полоника, М. Ясиненка, Г. Олемпіюка, В. Шенделя, П. Шакало, Г. Тишкевича, Г. Жукова, Ю. Зорка.

Створені постійно діючі експозиції «Російське та українське мистецтво XVIII — поч. XX ст.», «Вітчизняне мистецтво 1910–1950 рр.», постійно діючі виставки «Західноєвропейський живопис XVII–XIX ст.», «Українське декоративно-прикладне мистецтво», «Античне декоративно-прикладне мистецтво» і «Російський та український іконопис».

Донецький обласний краєзнавчий музей має статус одного з найстаріших в Україні, оскільки у грудні 2004 відзначатиме 80 років. В основі його колекції — експонати з історії дорадянського і радянського періодів краю, зразки етнографічних та природних пам'яток.

Привертають увагу фотографії і документи з історії металургійних та гірничих підприємств краю, зокрема унікальні колекції з історії Юзівського металургійного заводу, культові речі, зброя XVIII–XIX ст., рідкісні книжки, значна колекція предметів побуту, пам'яток духовної культури етнічних спільнот нашого краю. Цікаві знахідки епохи міді, бронзи, скіфсько-сарматської культури, племен зрубної та катакомбної культур.

Археологічні експедиції 90-х років відкрили для музею новий спектр експозиційних матеріалів, які до того не були відомі на території краю: керамічні козацькі люльки, кремені, кресала, деталі одягу, дитячі іграшки, жіночі і чоловічі прикраси, скляні вироби — фрагменти пляшок, чарок та віконець круглої форми, керамічний посуд та кахлі, що використовувались для облицювання гробок.

Визначною є колекція палеонтології: останки викопних тварин: мамонта, вовнистого (шерстистого) носорога, бізонів, відбитки викопних рослин, зразки стовбурів кам'яних дерев; пам'ятки світового значення — Амвросіївської стоянки первісної людини та місця загінного полювання, первісні знаряддя праці, прикраси з пам'ятки доби енеоліту — Маріупольського могильника: посуд, прикраси, фрагменти зброї з курганних поховань доби бронзи, заліза, матеріали стародавніх поселень зрубної культури, скіфські пам'ятки — посуд, прикраси, наконечники стріл з кургану «Двогорба могила», поховання половецької епохи з с. Ново-Іванівка Амвросіївського району та ін.

До унікальних належать матеріали козацької доби поселення «Козацька пристань», серед них: іконки, хрести, прикраси, предмети побуту, зброї козацької доби, культові речі — напрестольний хрест та Євангеліє XVIII ст., одяг священників (фелоні, саккоси) XVIII ст., оклади ікон, плащаниці, воздухи XVII–XVIII — поч. XIX ст. Рідкісні — колекція грецьких тканин: одяг жіночий, головні убори — періфтари, настінні прикраси (тохми), металеві вироби — жіночі грецькі та українські прикраси, грецькі вотиви-амулетів. Колекція книг — географічний та ботанічний атласи XVII ст., богослужбні книги XVII–XVIII ст., в тому числі на грецькій мові, фрагменти бібліотеки Олександрівської гімназії м. Маріуполя — література XVIII–XIX ст. з природи, історії.

В музеї зберігаються меморіальні речі видатних діячів науки, культури, держави, таких як: В.В. Берві-Флоровський, А.І. Куїнджі, Вол.І. Немирович-Данченко, С.С. Прокоф'єв, М.С. Хрущов, книги, неготейка Г. Берегового, Л. Кизима, щоденник Д.І. Менделєєва та ін.

До «золотого» фонду належать предмети з дорогоцінних металів — гривні, колти, браслети, бляшки; нумізматики, ордени та медалі, предмети культури — хрести, оклади ікон; побуту — прикраси, вотиви-амулетів, металеві паски.

Сьогодні одним із першочергових завдань музею є вивчення реалій історії краю, складних етнічних процесів, пов'язаних з формуванням сучасного населення Донеччини, його культури та традицій.

Для цього в музеї розроблено комплексну археолого-етнографічну програму, спрямовану на вивчення основних етнічних груп регіону.

Наукові дослідження музею проводить у контакті з іншими науковими установами та організаціями області, України, Росії: Інститутом археології, Кримським відділенням Інституту сходознавства НАН України, Інститутом історії матеріальної культури російської Академії наук, Донецьким національним університетом та ін.

С.С. Прокоф'єв

Музей С.С. Прокоф'єва відкритий у 1991 році у селі Красне, що на Донеччині, де народився видатний композитор, піаніст і диригент сучасності, на честь його 100-літнього ювілею.

Музей містить матеріали, які розповідають про життя і творчість Прокоф'єва. Провідними темами експозиції є дитинство та роки навчання композитора, його концертна

і творча діяльність на батьківщині та за кордоном. Окремий зал музею розповідає про зв'язок творчості Прокоф'єва з Україною, про постановки його музичних творів на сценах провідних театрів нашої країни, вшановування його пам'яті.

Експозиція піаніно С.С. Прокоф'єва в музеї С.С. Прокоф'єва

Експозиція інформує також про фестивалі та конкурси, які проводилися на батьківщині композитора у різні роки, в тому числі і щорічний фестиваль «Прокоф'євська весна».

Великоанадольський музей лісу, відкритий у 1991 році, є єдиним у нашій країні і Європі. Великоанадольський ліс прийнято вважати колискою науково-степового лісівництва, бо саме тут у 1843 році були засаджені перші лісові ділянки під керівництвом В.Є. Граффа — видатного лісівника цього краю.

Про славі справи діячів лісних та географічних наук, наших земляків Л.Г. Барка, М.Я. Дахнова, Г.М. Висоцького, Д.К. Крайнева та інших розповідає музейна експозиція.

Цікавими для відвідувачів музею є також відомості про рельєф, геологію, флору і фауну Великоанадольського лісу, про унікальний факт співіснування представників рослинного і тваринного світу лісової і степової зони.

Екскурсійна програма включає також огляд кімнати лісника, дендропарків лісного технікуму, будинку колишньої лісної школи і ділянки лісу, де збереглися посадки дуба, зроблені В.Є. Граффом.

Музей Г.Я. Седова. Перший камінь у фундамент музею нашого земляка Г.Я. Седова був закладений у травні 1977 року, під час проведення Всесоюзної науково-географічної конференції на честь сторіччя цього видатного полярного дослідника. В результаті зусиль багатьох підприємств та закладів, окремих ентузіастів у 1990 році на березі Азовського моря, у селищі Седово виріс гордий будинок-вітринник (автори проекту архітектори В.С. Соломін та О.К. Плєсков). В середині — зал, що чимось нагадує каюту морського корабля, з унікальними експонатами та документами, що свідчать про подвиг Г.Я. Седова, його важкий і тернистий шлях у безсмертя.

Перші експозиції присвячені експедиціям Г.Я. Седова на Колиму у 1909 році та Каспій у 1911 році. Відчувається, що творці музею виконали величезну роботу...

Природно, найбільшу увагу привертають матеріали про експедицію до Північного полюса на судні «Святий Фока» у 1912 році. Тут і карта полярної експедиції, копії рахунків про добровільні пожертви від громадян на купівлю їжі та собак. Поруч і оригінальні експонати зі «Святого Фоки» — частини обшивки та підківки корабля, совкова лопата, знайдена на місці загибелі Г.Я. Седова на о. Рудольфа, частини фотоапарата і бритва, що належали учаснику експедиції художнику М.В. Пінегіну. І його малюнок, на якому зображений «Святий Фока» напередодні походу в льодову Арктику.

Великий розділ експозиції присвячений сучасному освоєнню Півночі (науковим дослідженням біляполюсних районів). Він містить унікальні матеріали останніх полярних експедицій, філателістичні колекції (марки, конверти, листівки, значки), присвячені темі «Північний полюс та його освоєння».

Суттєвим та доцільним поповненням музейної колекції є краєзнавчі матеріали, що стосуються історії та розвитку самого селища Седова. Відвідувачі мають можливість познайомитися з побутом селян та рибалок, виставками народних ремесел та декоративно-прикладного мистецтва.

Від початку існування музею його відвідали понад 40 тисяч осіб. І багато з них дивувалися, наскільки він не схожий на звичайний провінційний музей, наскільки кваліфіковані і водночас уважні та душевні його працівники. Перспективи та інтереси музею дуже обширні, адже увічнення життєвого та наукового подвигу свого славного земляка неодмінно має бути пов'язане з виховною та краєзнавчою роботою, зі становленням музею як культурного осередку Приазов'я.

Горлівський державний міський музей мініатюрної книги. Історія мініатюрної книги дуже давня — понад 2000 років. Вона випускається в багатьох країнах світу як подарункове, ювілейне, колекційне видання. До роботи над нею залучаються найкращі поліграфісти та художники, використовуються особливо чіткі шрифти.

Легка, портативна, вона виходить за межі звичайного читацького інтересу, надаючи людині естетичного задоволення.

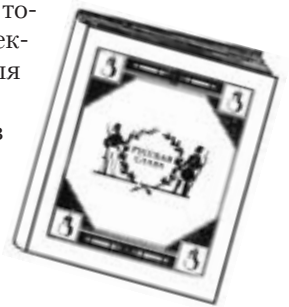
Колекцій мініатюрної книги чимало і в світі, і в країні. Але відкритих для громадськості, таких, щоб навчали, роз-

повідати про історію книговидавництва, майже немає. Колекція книголюба-мініатюриста, в минулому інженера-будівельника В.О. Разумова із Горлівки, саме така, і їй по праву надано у 1996 році статус державного музею мініатюрної книги, який і до сьогодні залишається єдиним на теренах СНД. Цій події передувала велика робота самого В. Разумова та його однодумців: у 34 містах за путівками товариства книголюбів проводилися лекції-виставки, дні відкритих дверей для вітчизняних та зарубіжних гостей.

Експозицію В.Разумов збирав багато років і буквально по крихтах. Безцінну допомогу у її доборі йому надавали льотчики-космонавти СРСР, колеги з музеїв, просто зацікавлені люди. І сьогодні музей має близько 6000 рідкісних міні- і мікрокниг, розміром від 100 мм до томика О.С. Пушкіна, який 60 разів уміщується в маковій зернинці.

Відгуки відвідувачів музею мініатюрної книги свідчать: до цього витвору мистецтва люди ставляться із цікавістю і вважають його незамінним у багатьох сферах діяльності.

Євген МАЛАХА, заслужений працівник культури України, директор фірми «Інтерхобіекспо»

ГЕРАЛЬДИКА ДОНЕЧЧИНИ

В геральдиці, науці про герби, часто й досить умовно виділяють три головні складові: гербову науку, гербове мистецтво та гербове право. Якщо знак, що іменується гербом, не знаходить конкретного відображення хоча б в одному з трьох названих «дзеркал» наукової геральдики — він взагалі не є гербом насправді. Про «проекції» справжньої геральдики у гербах міст і регіонів Донбасу авторитетно говорить фахівець Євген Малаха, водночас гостро ставлячи питання про наслідки невідповідності цих важливих атрибутів міста прийнятим нормам і правилам.

сів у суспільстві геральдисти почали активно популяризувати геральдику як науку, без якої неможливо створити правильний, художньо виразний територіальний герб. До їх думки стали прислухатися, що не могло не принести свої плоди. У 1989 році в зв'язку з поверненням місту Жданову попередньої назви, наданої більше 200 років тому, був затверджений новий герб Маріуполя (рис. 3) (автор — заслужений діяч мистецтв України Ю.В. Харабет). Мудре рішення приймає в 1996 році міська рада Артемівська, що затвердила як герб міста проект 1811 року (рис. 1). З поверненням історичної назви районному центру Першотравневому з'являється герб смт Мангуш (у перекладі з грецького «білий птах») (рис. 4) (автор — О.І. Кирічок).

У 1995 році сесія міської ради затверджує великий герб Донецька: малий герб, затверджений ще в 1968 році, був оздоблений зовнішніми прикрасами, що надали йому необхідної краси і величності (рис. 5).

Легенда про «Золотий колодязь» лягла в основу герба Доб-

ропільського району (першого створеного районного герба в Донецькій області), затвердженого у 1997 році (автори Є.О. Малаха, В.О. Мартиненко, М.М. Стародубцев). Саме це невичерпне природне джерело, що б'є вже декілька століть у даному районі, послужило основою для будівництва заводу мінеральної води з однойменною назвою (рис. 6).

Сподіваюся, читач пам'ятає мелодійну українську пісню-романс «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю, чому я не сокіл, чому не літаю...». Але, гадаю, не всім відомо, що автор цієї пісні М.М. Петренко був вихідцем зі Слов'янська. Так ось, сокіл з цієї пісні перенісся на сучасний герб міста, ставши його центральною фігурою і чудовим пам'ятником поету-романтику XIX-го століття (автори герба: В.М. Абрамов, М.П. Омельченко, С.С. Чернета, А.В. Шамрай) (рис. 7).

У 1998 був затверджений новий, «історично-поетичний» герб міста Дружківки: замість напівшестірні, газового пальника, гайки, екскаватора та чашки, які вказують на підприємства-виробники продукції, на гербі влаштувалися в червоному овалі дві лелеки («дружки») на фоні встановлених навхрест козацьких списів і злиття двох рік в золотому полі (автори герба: В. Банников, А. Савельєв, С. Фатов) (рис. 8). За легендою, в цих місцях був споруджений козацький пост, який завдяки вдалому місцю розташування, винятковій сміливості і кмітливості козаків тривалий час протистояв чисельно переважаючим силам супротивника.

1999-й став роком народження герба Донецької області (рис. 9). Ще, напевно, не було в історії вітчизняної геральдики стільки суперечок і хвилювань з приводу територіального герба, скільки викликав герб Донецької області. І не тільки серед геральдистів, але й серед простих городян, не досвідчених у геральдиці і не переобтяжених муками герботворчості. «У золотому полі пальма Мерцалова чорного кольору, що зростає з краю такого ж кольору». Зрозуміло, золото — символ багатства й могутності, чорний край — надра, багаті вугіллям, сіллю, доломітом та іншими корисними копалинами. Але чому пальма, хто такий Мерцалов? Гадаю, що в такій реакції є своя чарівність, якщо люди задаються питаннями, а не дивляться байдуже на чийсь витвір. Символом Донецької області, в якій зосереджений майже увесь промисловий потенціал країни (пальма першості!), став наслідок унікальної роботи і кмітливості нашого земляка коваля Мерцалова, який з шматка рейки, виплавленого і прокоченого на Юзівському металургійному заводі, викував пальму висотою 3,5 метра з розлогими гілками, тендітним та дзвінким від подиху вітерця листям. Після фуруру, якого завдала пальма Мерцалова на Нижегородському всеросійському ярмарку наприкінці XIX-го століття, вона гідно була оцінена (в складі виставочного павільйону «Новоросійського товариства») Гран-прі на Всесвітній виставці у Парижі в 1900 році. Тому цілком зрозуміло, що символ праці, який уславив наш край, винесено на герб нашої області.

У 2000 році затверджується герб міста Горлівки, розроблений горлівчанином, заслуженим художником України Л.Ф. Толстовим (рис. 10). Красивий герб, який відрізняється оригінальним рішенням зовнішніх прикрас і наявністю щитотримачів: шахтаря — представника трудового класу Горлівки та архангела Михаїла — заступника східних земель України.

У тому ж році був затверджений новий герб Макіївки (рис. 11). Чи є він вдалим, на думку фахівців? На жаль, ні. Герб вийшов, як кажуть, невиразний, несамобутній. Досить прикрити назву міста на стрічці під щитом, і цей герб підійде для якогось невеличкого шахтарського містечка. Приблизно так і сталося, коли був затверджений герб Тореза (рис. 12). Його творці довго не міркували, а практично відтворили ідею макіївського герба на своєму. У 2003 році Шахтарськ наслідував цей приклад.

Потрібно сказати, що розробкою герба займаються як професійні художники, так і аматори. Скажімо, один донецький аматор розробив за 8 років понад 40 проектів гербів, в основному, для сіл Донецької області. На жаль, з усієї цієї кількості можна було б прийняти до затвердження, напевно, з десяток, так й то за умови професійної художньої доробки. Доводиться з жалем констатувати, що на сьогодні в Україні відсутня законодавча та правова база, яка регламентувала б прийняття територіальних гербів. Згідно з «Законом про місцеве самоврядування» затвердження територіальної символіки здійснюється місцевими радами без урахування думки фахівців-експертів. Ймовірно, настав час створення Всеукраїнської геральдичної колегії, яка поставила б справу на науковий рівень — узяла б на себе експертизу проектів територіальних гербів і провела б паспортизацію вже прийнятих.

Іноді герби народжуються в творчих і організаційних муках. Палкі суперечки розгорілися при затвердженні нового герба міста Костянтинівки, коли члени міської ради неодностайно сприйняли проект донеччанина, досвідченого геральдиста М.М. Стародубцева (рис. 13). Не всі погодились, що символом міста має стати тільки срібно-кришталевий фонтан, виготовлений у 1938 році костянтинівськими складувачами спільно з робітниками Петровського заводу, що прикрасив на Всесвітній виставці в Нью-Йорку в 1939 році інтер'єр радянського павільйону. А як же інші галузі промислової Костянтинівки? Але, зрештою, здоровий глузд переважив і запропонований герб був прийнятий.

Рис. 5

Рис. 6

Рис. 7

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12

Рис. 13

Рис. 14

Рис. 15

Рис. 16

Рис. 17

Рис. 18

Рис. 19

Рис. 20

Рис. 21

Рис. 22

В наступні три роки були розроблені і прийняті шість районних гербів: Старобешівського, Олександрівського, Артемівського, Володарського, Першотравневого і Тельманівського (рис. 14–19) та декілька міських (рис. 20–22). Всі вони були розроблені за участю фахівців донецької фірми «Інтерхобіекспо». При роботі над кожним з них вивчалася література з відомостями про дану територію, провадився глибокий історичний екскурс, аналізувалися природні, етнографічні і географічні дані, відбувалися наради з представниками місцевих органів про особливості їх району або міста. Художній образ гербів створював дизайнер фірми, професійний художник П.В. Чесноков. На кожний прийнятий герб оформлюється паспорт, в якому вказується, коли і ким затверджений герб, дається кольорове зображення герба, його геральдичний опис, опис зовнішніх прикрас, символіка прийнятих кольорів та елементів, положення про герб, дані про авторів герба і реквізити фірми, що оформила паспорт.

Сьогодні наявність територіального герба вже нікого не здивуєш — принаймні, у Донецькій області, де свої герби мають практично всі міста і райони. Важливо, щоб це був правильний, грамотно розроблений, художньо виразний герб, який виховував би в людях почуття гордості за свій край, за своє місто. Треба ширше популяризувати свій герб серед підростаючого покоління, використовувати його на товарах, що виробляються підприємствами даного регіону. Треба створювати свої, районні або міські нагороди, на яких був би зображений герб, організовувати різного роду змагання серед трудових колективів, щоб у трудящих з'являлося бажання своєю ударною працею завоювати право бути удостоєним такої нагороди. Більше за 10 років почесним громадянам Донецька разом зі свідоцтвом вручається нагрудний знак із зображенням міського герба. В останні роки такі нагородження практикують в Олександрівській і Володарській районних радах, у містах Макіївці, Добропіллі, Дебальцевому, Новоазовську, Красноармійську.

Будемо сподіватися, що подальші демократичні перетворення в нашому суспільстві торкнуться і такого важливого аспекту, як територіальна символіка, і герб області, району, міста або села стане таким же важливим елементом життя, як і герб країни.

СФРАГІСТИКА КРАЮ КОЗАЦЬКИХ ЧАСІВ

За козацьких часів на території сучасної Донеччини були поширені козацькі сфрагістичні знаки, які часто виступали і геральдичними. Серед них чи не найбільш поширеними були печатки гетьмана Петра Сагайдачного (початок 17 ст.), Івана Малашевича (1734 рік), Кальміуської паланки (1760 роки), Самарської паланки (1770 рік), Орільської паланки (1768 рік), Бахмутського козацького полку (1748 рік).

Цими печатками завірялася документація Коша та паланок (територіально-адміністративних одиниць, введених з часів Нової Січі) Війська Запорозького (1734–1775 роки). Завіреними цими печатками документи вперше були оприлюднені відомим одеським дослідником А.О. Скальков-

ським у 1842 році в його книзі «Історія Нової Січі або останнього Коша Запорозького». Частина з цих печаток відтворена в загальноючій праці Д.І. Яворницького «Історія запорозького козацтва» у 1893 році.

М.О. Корф

Олександр БУГАЙОВ,
завідувач меморіального музею
Вол. І. Немировича-Данченка
у с. Нескучне

ТРУДАР НАРОДНОЇ ШКОЛИ ІЗ НЕСКУЧНОГО

Творчі здобутки М.О. Корфа, його непересічна педагогічна спадщина, плідна праця на ниві народної просвіти відкрилася вповні нам тільки сьогодні. Справжнім осередком ідей, пошуків, надбань педагога, вченого, громадянина була Донеччина, зокрема його мала батьківщина — с. Нескучне.

Наш земляк, видатний педагог і просвітитель, земський діяч Микола Олександрович Корф народився 2 (14) липня 1834 р. у Харкові. З селом Нескучне Олександрівського повіту Катеринославської губернії (тепер Великоновосілківського району Донецької обл.) його пов'язували родинні стосунки, перші роки дитинства й життя і діяльність у родовому маєтку після повернення у 1856 р. із Санкт-Петербурга.

Про його дуже плідну і самовіддану педагогічну діяльність написані статті у багатьох академічних виданнях, починаючи з «Енциклопедичного словника» Ф.А. Брокгауза та І.А. Ефрона. Але у нашому краї ім'я цієї людини дуже довго замовчувалося. І лише після 1980-х років сталися деякі зміни на краще.

У 1984 р. у Нескучному відбулася обласна наукова конференція, присвячена 150-річчю з дня на-

родження М.О. Корфа. А вже у 1994 р. у науково-практичній конференції, яку підготував Донецький обласний краєзнавчий музей, діяльність М.О. Корфа була висвітлена глибше науковцями Донецької області. І сподіваємось, що наші школярі, вивчаючи історію рідного краю сьогодні, вже знатимуть дещо більше про життя та творчі здобутки М.О. Корфа з навчального посібника «История родного края», що побачив світ у 1998 р.

М.О. Корф належав до знатного роду баронів Корфів, що походив із Вестфалії (Західна Німеччина). Представники цього роду були на російській службі з XVII ст. Наш М.О. Корф належав до тієї гілки цього роду, до якої належав Іоган-Альбрехт Корф, що був президентом Російської Академії наук (1734–1740), а також граф Модест Андрійович Корф — державний діяч, історик, директор С.-Петербурзької публічної бібліотеки ім. С.-Щедрина (1849–1861 рр.).

Після ранньої смерті батьків Микола Олександрович жив у родині, навчався у різних навчальних закладах, а закінчував свою освіту у Олександрівському лицейі Санкт-Петербурга, де раніше навчався разом з О.С. Пушкіним його дядько, вже згадуваний граф М.А. Корф. Характеризуючи здібності свого племянника, граф М.А. Корф якось висловив таку думку: «...вот единственный человек в нашей семье, который будет писать».

Ця характеристика була дуже влучною. М.О. Корф став не тільки талановитим публіцистом і письменником з педагогічної тематики, а й активним земським діячем та плідним практиком на неораній ниві народної просвіти. Входячи до складу земської училищної ради Олександрівського (тепер м. Запоріжжя) повіту (1866–1872 рр.), він наполегливо займався створенням початкових шкіл і відкрив їх більше сорока у селах Катеринославщини. Це був новий тип сільської школи для народу, як її називали — «корфовская трехзимка». У цих школах із трирічним терміном навчання уроки давалися одним вчителем зразу у трьох класах.

Для таких шкіл М.О. Корф розробив плани занять, навчальні підручники, методичні посібники для вчителів. У своєму домі в Нескучному він проводив перші вчительські з'їзди, а деякі молоді люди тут навчалися під керівництвом М.О. Корфа і готували себе до самостійної роботи вчителями у сільських школах. Підводячи підсумки своєї праці, він надрукував декілька звітів члена Олександрівської повітової училищної ради барона М.О. Корфа. Через велику практичну цінність цих звітів вони дуже швидко розходилися по багатьох губерніях колишньої Російської імперії.

17 липня 1882 р. у с. Нескучне М.О. Корф закінчив свої спогади «Із пережитого». Підводячи деякі підсумки свого життя, відзначав: «Мно-

гое пережито...І все это пережито мною в провинции, в глуши доставшего мне от матушки села в Новороссии, в котором я прожил безвыездно 13 лет при непрерывном общении со столицами и при переписке с 250 корреспондентами от Колы до Кутаиса, от Варшавы до Омска...» Допомагав він не тільки своїми творами, відповідями на численні листи, але й практичними діями. Серед земських діячів був прикладом доброчинності, безкорисливого вкладання, у тому числі й особистих, коштів у розвиток народної школи.

Така наполеглива демократична і безкорислива діяльність М.О. Корфа викликала вороже ставлення до нього з боку реакціонерів серед місцевих землевласників і серед владного чиновництва. У 1872 р. його було забалотовано на земських виборах і він мусив виїхати з улюбленого села в еміграцію до Швейцарії. Живучи тут до 1880 р., він не поривав зв'язків з Батьківщиною і продовжував свою педагогічну діяльність. І його не забували на Батьківщині, тому що педагогічні твори М.О. Корфа «Русская начальная школа», «Руководство к обучению грамоте по звуковому способу», «Наше школьное дело» перевидувались і були потрібні багатьом. А його книжка «Наш друг» (книга для читання у школі і вдома)

була однією з найкращих для народної школи і ще за життя Корфа витримала 12 перевидань. Не забували й про те, як він створював у Олександрівському та Маріупольському повітах перші сільські бібліотеки при школах, якими користувались і діти, і дорослі селяни. Також М.О. Корф був серед перших у Росії, хто почав вивчати читацькі інтереси народу. У 1883 р. він надрукував типовий «Каталог народної бібліотеки», яким користувались ті земства, які у себе відкривали народні бібліотеки-читальні.

Після повернення М.О. Корфа з родиною у 1880 р. до своєї нескучненської садиби він продовжив педагогічну працю і активно пропагував відкриття недільних повторювальних шкіл. У ці, останні роки його життя М.О. Корфу довелося пережити ще одне переслідування, що було збуджене проти нього реакційними колами у пресі. Це було пов'язано з тим, що московська міська управа запросила його балотуватися на вакантну посаду завідувача місцевих народних училищ.

Пережиті нервові потрясіння дуже підірвали здоров'я М.О. Корфа. Автор його найбільш докладної біографії — М.Л. Пісковський писав: «13 ноября 1883 г. он умер в Харькове на руках любимой супруги от

«окончательного истощения жизненных сил», как определили врачи...»

Заслуги М.О. Корфа були відзначені ще за життя. У 1870 р. його було обрано почесним членом Петербурзького педагогічного товариства, а в 1871 р. — Московського комітету письменності та Московського університету. У 1873 р. Петербурзький комітет письменності нагородив його золотою медаллю. А під час перебування у Швейцарії він був обраний почесним членом Женевської Академії наук.

Про славні справи М.О. Корфа свідчать не тільки його педагогічні праці, а й нескучненський лісопарк серед степу, що насадили під його керівництвом місцеві селяни на березі річки Мокрі Яли. Тут, у лісопарку розташована садиба Корфа. На в'їзді до садиби стоїть будинок колишньої школи, побудованої за рішенням земства як школи «пам'яті ревнителя народного образования барона Н.А. Корфа» у 1895 р. за участю сім'ї видатного театрального діяча, зятя М.О. Корфа, Володимира Івановича Немировича-Данченка. І ця садиба протягом тридцяти років була пов'язана з творчою працею одного із засновників славнозвісного Московського художнього академічного театру.

Садибу М.О. Корфа — Володимира Івановича Немировича-Данченка у с. Нескучне занесено у 1992 р. до «Державного реєстру національного культурного надбання України». І вона зберігається як «Пам'ятка історії та культури».

З цього ж року тут діє меморіальний музей В.І. Немировича-Данченка як відділ Донецького обласного краєзнавчого музею.

У постійній експозиції музею представлені численні документи та речі, що розповідають про життя та самовіддану педагогічну і просвітницьку діяльність Миколи Олександровича Корфа. Багато дітей відвідують цей будинок-музей, який має свою неповторну ауру. Сподіваємось, що час та заплановані державною владою заходи по розвитку культури працюватимуть на користь справі музею та збереженню цієї унікальної пам'ятки на Донеччині. ■

Садиба М.О. Корфа

М. Шаповал

*Знання
і могутність —
це одне й те саме.*

Ф. Бекон

Ім'я Микити Шаповала — видатного педагога, публіциста, науковця та політичного діяча зараз повертається до нашого народу завдяки зусиллям сучасних дослідників літератури й історії. Один із них — Василь Терещенко вирішив показати значний внесок Микити Шаповала в розвиток української просвіти й педагогіки, тим самим виявити щиру пошану і вдячність цьому борцеві за свободу і незалежність України, у підмурівок державності якої ним покладений не один камінь.

Василь ТЕРЕЩЕНКО, заслужений учитель України, почесний доцент Слов'янського державного педагогічного університету, краєзнавець

МИКИТА ШАПОВАЛ — ВИДАТНИЙ ПРОСВІТИТЕЛЬ І ПЕДАГОГ

Велетень із Донбасу, вірний син України Микита Юхимович Шаповал в історії української революції і світовій науці займає почесні місця.

За професією лісничий, український соціал-революціонер за політичним покликанням, поет і публіцист за натхненням, людина-вулкан за темпераментом, невиснажний організатор і непохитний лідер, він вніс вагомий внесок у розвиток лісівництва, української літератури, журналістики, історії і соціології. Ним зроблені філософські тлумачення національних проблем, розроблені засади української визвольної ідеології.

Творчі здобутки Микити Юхимовича надзвичайно великі. Тільки в його архіві зберігається 340 статей, 36 книг, 3 поетичні збірки і 5 підручників.

Об'ємну творчу спадщину М. Шаповала науковці дослідили поки що недостатньо. І наше слово про нього — спромога показати значний внесок Микити Шаповала в розвиток української просвіти та педагогіки.

Перші кроки просвітницьких спроб Микита Шаповал зробив підлітком у рідній Сріблянці, читаючи односельцям напам'ять твори з Шевченкового «Кобзаря».

Навчаючись у школах та працюючи на шахті, Микита завжди прагнув поділитися прочитаним зі своїми ровесниками або шахтарями «Голубівської» шахти. Залучившись до співу народних і церковних пісень в Комишувасі, Шаповал став одним із шанованих хлопців у молодецькому гурті. Юний талант природою обдарувала багато.

До поетичних проявів і чудового співу за період навчання в Новогухівській лісній школі додається майстерна гра

на гітарі. Стихийне просвітительство серед молоді переростає в постійну потребу нести людям українське поетичне слово Т. Шевченка, українські народні пісні.

Популярність серед ровесників не виховує в Микиті Шаповалу зверхності чи зневажливого ставлення до інших. Навпаки, інтуїтивно розуміючи свої високі природні здібності, Микита їх вдосконалює постійною самоосвітою. Цим він збагачує себе і як місцевий просвітитель. Серед молоді Микита Шаповал стає визнаним неофіційним навчителем.

Новогухівська лісна школа в своїй програмі навчання не передбачала таких предметів, як педагогіка і психологія. Проте основи цих наук учням школи закладали їх вчителі, розуміючи, що майбутній лісовий кондуктор буде працювати хоч і в лісі, але з людьми.

У Маяцькому лісництві Микита Шаповал, під впливом ученого-лісівника Олександра Макаренка, знайомиться з соціалістичними ідеями. Популярна соціалістична ідея на той час особливо приваблювала молодь.

Хаос різноманітних політичних, соціальних, національних та інших течій, різнобарв'я лозунгів і закликів могли заплутати будь-кого. Не обминуло це і Микиту Шаповала: дуже вже йому хотілося негайно звільнити простий люд від експлуататорів, дати можливість йому оволодівати знаннями, зростати культурно. Напрочуд швидко минула молодецька хвороба. Ознайомившись із Маніфестом «Самостійна Україна» Миколи Міхновського, Микита Шаповал протягом усього життя не змінив своїх поглядів, за будь-яких ситуацій залишався вірним українській національній ідеї. Згодом до загальнокультурного і літе-

ратурного просвітництва додається політика — він активний український соціал-революціонер, але противник терору.

Працюючи лісничим, Микита Шаповал жадібно оволодіває політичними знаннями за допомогою харківських революціонерів. Навчаючись сам, він навчає і своє оточення. Заняття проходили як індивідуально, так і групами, незважаючи на обмежені для просвітництва виробничі можливості й психологію сільської молоді. «Політичний університет» на колесах Слов'янськ — Харків і згодом Мерефа — Харків діяв постійно і піддавався ризику бути викритим жандармами.

Нові сприятливі умови для політичного і культурного просвітництва відкрилися перед Шаповалом, коли його взяли до війська. Відверта і наступальна просвітня робота Шаповала інколи шокувала офіцерів і жандармів. Завдяки його старанням заборонену літературу солдати читають більше, ніж книги з бібліотеки. Праці Спенсера, Бачинського, Зомбарта та інших соціалістів масово розповсюджувались Микитою серед військових. Він весь час ризикує отримати розстрільний вирок військово-польового суду. Навіть перший обшук, велика загроза арешту не зупинили Микиту Шаповала. Деякі учні

сміливого просвітителя через десятиліття, в 1917–20 роках, стали генералами і полковниками, відомими журналістами, державними діячами Української Народної Республіки.

Під час революції 1905 року Микита Шаповал ще більше активізує свою проукраїнську революційну просвітню діяльність.

Боротьба за інтереси солдатів, розуміння проблем польського визвольного руху за короткий час — 2 місяці — роблять Шаповала лідером військового гарнізону. Його обирають головою революційного комітету. «Червоний командир» — так шанобливо називають Микиту Шаповала військовослужбовці гарнізону. Майже 8 місяців Варшавської в'язниці не зламали Микиту Юхимовича. Він вивчив польську мову, перечитав твори польських класиків, написав багато віршів. Один із перших віршів «Гімн» побачив світ у 1907 році в «Літературно-науковому віснику», який редагував М. Грушевський.

Восени 1907 року розпочинається новий просвітній період у житті Микити Шаповала. Критичні заяви про його інтернаціональну просвітительську роботу в Польщі і обмова у «зраді України» не відволікають від подальшої діяльності, а, навпаки, сприяють якісним змінам. Виходить друком і зразу ж

заарештовується перша збірка віршів «Сни віри» (1908 р.). Поетизований аналіз «внутрішнього хаосу» і революційних закликів — хороший посібник у просвітній роботі й для сьогодення.

Далі життєві й просвітні шляхи приводять М.Шаповала до Києва. Він сподівався на високу національну освіченість київської інтелігенції. Проте сподівання були завищені. Зрусифіковані літератори і журналісти Києва були неспроможні гуртувати національні кадри.

Великий розум, належні знання та висока національна свідомість підносять Микиту Шаповала на площину постійного формування національної української еліти. Він разом з П. Богацьким створює і видає часопис «Українська хата» (1909–1914 рр.). У цих двох простих для розуміння словах криються великі філософські поняття, далека просвітня перспектива діяльності.

Микита Шаповал розумів, що інтелігенцію і народ потрібно навчити правильно сприймати ідеї української державності і незалежності. Національна несвідомість народу в основному залезить від національної свідомості його інтелігенції. Головною метою часопису було створити обґрунтовану модель нового українського етносу. Часопис був цікавим, привабливим, різким,

М. Шаповал серед співробітників Соціологічного інституту у Празі. 1930 р.

аналітичним, збуджував прибічників будь-яких партій і угруповань.

Треба сказати, що на той час «Українська хата» була єдиним просвітньо-об'єднуючим національним органом України. Це беззаперечно визнавали проросійські інтелігенти і тупуваті жандарми, початківці-літератори і справжні патріоти-українці. В «Українській хаті» Микита Шаповал формувався як філософ і просвітитель, як публіцист і політик, проголошуючи ніцшеанські принципи особистості, ідеали внутрішньої свободи, принципи незалежності української культури і освіти та сприйняття національно-визвольної боротьби.

Просвітительська майстерність Микити Шаповала характеризувалась легкістю авторського слова, чіткою мовою, грою парадоксів, поєднанням прогнозів з глибоким аналізом соціально-політичного розвитку України, бадьорим оптимізмом.

Надзвичайна роль у просвітній справі Шаповала належить поетичному слову, свідченням чого є три поетичні збірки: «Сни віри» (1908 р.), «Самотність» (1910 р.) і «Лісові ритми» (1917 р.).

Поезія М. Шаповала життєстверджує, повна надій, сподівань і віри в невмирущість ідеалів вільнолюбного українського народу. Вона поєднала в собі поетичний оптимізм та сум, убоління і страждання поета за долю українського народу.

Так сталося, що в 1920 році М. Шаповал мусив поїхати з України, оскільки його громадські й політичні переконання не співпадали з новітнім курсом партії більшовиків, і його надзвичайний талант просвітителя і педагога на повну силу розкрився вже в еміграції в Чехії. Шаповал розумів і передбачав, що сподівання на те, що хтось дасть дітям емігрантів-українців належну освіту і національне виховання, даремна справа. Гуртуючи навколо себе досвідчених вчених — С. Русову, П. Богацького, В. Винниченка, М. Григоріва, Д. Антоновича, Л. Білецького та інших, він створює вищі та середні навчальні заклади — Українську господарську академію, Педагогічний інститут ім. Драгоманова, Соціологічний інститут, Робітничий університет, Студію мистецтв, реальну гімназію, видавничий фонд, Архів-музей.

У науковому світі Микита Шаповал отримав визнання як вчений-соціолог. Йому, першому з українців, присвоюють науковий ступінь доктора соціології (березень 1929 р.) і наукове звання професора. Створений і керований Шаповалом Український соціологічний інститут (1924 р.) стає лідером соціологічної науки світового рівня. Таке визнання не випадкове. Інститут розумів соціологію як єдине ціле трьох її складових — народознавства, господарства і техніки, соціології і політики. В складі інституту працювало 35 академіків (21 дійсний член), які стали авторами десятків ґрунтовних наукових видань та активними учасниками наукового часопису «Суспільство».

В кожному навчальному закладі були створені сприятливі умови для якісного формування загальнолюдських цінностей на національній основі і отримання належної освіти європейського гатунку.

Школи української громади допомагали суспільно-обмеженому контингенту людей не тільки вижити, а й підготувати молоде покоління до повноцінного життя, загартувати їх для подальшої визвольної боротьби за незалежну Україну.

Розуміючи, що процес формування людини — це довготривалий конструктивний процес, творець за своєю природою, Шаповал уболює не лише за побут своїх братів-українців — одягнути і нагодувати, дати кожній людині роботу і житло, він вболює і турбується професійно, як педагог, за дітей, за долю покоління, що опинилося в еміграції.

Ідею народності виховання учнівської молоді навіть на чужині Микита Шаповал всіляко підтримував і творчо розвивав. Як ніхто інший він глибоко і тонко розумів своєрідність українського народу, обумовлену його історичним розвитком, географічними і природними умовами.

Готуючи учнівську молодь до життя в європейських країнах, Микита Шаповал, поділяючи погляди С. Русової, виступав проти механічного перенесення методів зарубіжних педагогічних методик на українську педагогіку. Те, що годиться у вихованні німецького чи англійського підлітка, зовсім недоречно для українського. Особливої уваги в українському середовищі заслуговує виховання патріотизму і любові до Батьківщини. Найкращим виразником

української ідеї в процесі виховання М. Шаповал вважав українську мову. Тож навчання українських дітей у Чехії здійснювалось рідною мовою. Приділяв він особливу увагу розвитку педагогічної журналістики.

Крім наукових і освітніх закладів, Микита Шаповал засновує ряд громадських організацій та українські періодичні видання, що слугували меті українського просвітництва, — «Нова Україна», «Трудова Україна», «Бюлетень Українського Суспільного комітету» та інші. Більшість цих періодичних видань розповсюджувались по всій Європі та США.

Микита Шаповал постійно на засіданнях наукових рад вищих навчальних закладів порушує питання допомоги нижчим за статусом навчальним закладам. Вчені різних кафедр звітували про виконану роботу — національну, організаторську, кадрову і освітню.

Він постійно підкреслював необхідність ґрунтовної підготовки молодих українців до роботи в новій Україні. Для цього потрібний теоретичний матеріал, виходячи з досвіду минулої боротьби України, з глибоким аналізом існуючої ситуації в тогочасній Україні.

Заради цього Микита Шаповал інтенсивно працює як вчений і публіцист на сторінках різних наукових видань. Одна за одною з'являються його статті та книги: «Нова Україна», «Новітнє яничарство», «Шевченко», «Військо і революція», «Голод на Україні і проблема націй», «Господарська відбудова України». Шаповалівський стиль писання був привабливим як для молодих, так і для знавців друкованого слова.

Як педагог Микита Шаповал не уникав важких пи-

Пам'ятник М. Шаповалу

тань, не заводив учнівську молодь і дорослих у примарний світ нездійснених казок. У своїх наукових працях чітко вказував шляхи виходу на кінцевий результат — проголошення незалежної, самостійної України відповідно до розробленої ним теорії революційного соціалізму на національному ґрунті.

Передбачаючи довгочасне перебування українських навчальних закладів на території Чехії, М. Шаповал разом зі своїми однодумцями вводив до навчальних програм дисципліни: історія та основи економіки Чехії, чеська мова і література, культура і мистецтво Чехії.

Вивчення цих предметів давало можливість випускникам-українцям упевнено почувати себе поза межами емігрантської громади. Отримані знання дозволяли молоді працевлаштуватися як у Чехії, так і поза її межами.

«За це навіки буде йому вдячний український народ, як тепер дякують йому тисячі недоучків, що їм революційна завірюха вирвала книжку з рук, але які тепер, дякуючи енергії, впертості і праці небіжчика (М. Шаповала), обернулися на докторів і професорів, лікарів та інженерів», — так сказав у своєму виступі на похоронах М. Шаповала Б. Гомзин, український публіцист.

Невичерпність енергії, величезні здібності просвітителя і педагога ще за життя створили Микиті Шаповалу високий авторитет, особливу повагу серед керівників європейських країн (Т. Масарик), учених світу та простих робітників. Президентам він давав соціологічні поради, робітникам та студентам США і Канади читав лекції, сприяв професійному вдосконаленню науковців.

Протягом трьох десятиліть просвітньої і педагогічної діяльності Микита Шаповал відшліфував і вистраждав свої переконання: «Я поважаю лівих і непримиренних Шевченків, впертих і одиноких Драгоманових, але непримиренних...»

Доречно зауважити, що просвітньо-педагогічна діяльність Микити Юхимовича була не поодиноким явищем в сім'ї Шаповалів. П'ятеро його молодших братів теж активно працювали на просвітницькій ниві.

Енергетика Микита Шаповала через його твори впевнено оволодіває науковцями і вчителями сьогодення, даючи можливість якісно просвітити, навчити нашу українську молодь, виховати її непохитними патріотами України, такими, яким був Микита Шаповал.

*Людмила ГУРКОВА, директор
централізованої бібліотечної
системи для дорослих м. Маріуполя*

НАЙДАВНІШІЙ БІБЛІОТЕЦІ ДОНБАСУ — 100 РОКІВ

Бібліотека імені В.Г. Короленка в Маріуполі ось уже 100 років живе і подорожує хвилями часу, дбайливо несучи свій дорогоцінний вантаж від покоління до покоління.

Починалася вона дуже скромно, усього з 10 тисяч примірників книг, які міські аматори-книголюби розмістили в маленькому одноповерховому будиночку на Олександрівській площі. Свій тридцятий день народження бібліотека уже відзначала в новому двоповерховому будинку і з фондом, що нараховував понад 100 тис. прим.

У період війни бібліотека не була евакуйована і втратила майже усі свої видання (врятувати вдалося тільки близько чотирьох тисяч книг). Будинок також

був зруйнований, і нове приміщення по вул. Грецькій прийняло своїх перших читачів у грудні 1943 р. після звільнення міста від окупантів. І хоча тут узимку від холоду замерзало чорнило, а вечорами лампу-семилінійку запалювали вже в густих сутінках (берегли гас), люди йшли.

У повоєнні роки фонд бібліотеки складався з книг, повернутих музеєм краєзнавства і подарованих жителями міста.

Наступні десятиліття можна назвати періодом бурхливого становлення бібліотеки. Активно зростають книжкові фонди і кількість читачів. Налагоджується методична робота, комплектується й обробляється книжковий фонд для усіх філій.

З 1980-их років у залах бібліотеки відбуваються художні виставки. Найбільш яскравими експозиціями, що залишили слід в історії міста, стали картини В. Набока, О.Бондаренка, С.Баранника.

У 1996 році при бібліотеці відкрився літературний музей. Більшість його експонатів — книги, подаровані авторами і читачами. До сьогодні у його стінах проходять презентації нових книг, творчі вечори, дні краєзнавства, вечори пам'яті маріупольських літераторів, тематичні екскурсії.

Зараз фонд бібліотеки нараховує 154980 одиниць. Щорічно вона приймає понад 13,5 тисячі читачів. Стратегія розвитку визначена рядом проектів і програмою «Бібліотека — культурно-інформаційний центр».

Рік століття бібліотеки ми зустрічаємо з оптимізмом. То — непересічна подія в культурному житті Маріуполя і всієї Донеччини. ■

«Підтримку надасть «Арка», «Культурну спадщину нашого краю збереже «Арка». Газетні заголовки дійсно мають рацію — за два роки існування благодійний фонд «Арка» зробив величезний внесок у збереження музичної спадщини Донбасу. Він здійснив випуск серії музичних дисків з унікальними голосами майстрів оперної сцени та віртуозною грою оркестру народних інструментів під керівництвом народного артиста України В'ячеслава Воеводіна, симфонічного оркестру Донецької обласної філармонії. Для підтримки вже відомих і молодих виконавців фонд встановив премії і стипендії. Фінансово (і суттєво!) підтримує участь донецьких митців у всеукраїнських і міжнародних конкурсах. Така громадська ініціатива варта того, щоб про неї знала вся країна. Ось що розповідає директор благодійного фонду «Арка», музикознавець Зоя Шевченко.

Ідея створення фонду, який надавав би допомогу професійним музикантам та підтримував академічне музичне мистецтво, виникла давно. В наших бізнес-колах є люди, які прекрасно розуміються на класичній музиці, саме вони зуміли об'єднати зусилля і дали життя фонду. І не просто дали, а постійно слідкують за його розвитком, ростом і успіхом.

Два роки тому, коли ми тільки починали, пріоритетні напрями роботи ще не були чітко визначеними — ми планували організацію і проведення концертних та художніх виставок, програми з підтримки професійних музикантів. Все це є, але головною нашою справою на сьогодні є проект «Культурна спадщина Донбасу», який підтримало Управління культури Донецької обласної державної адміністрації. Він передбачає випуск музичних дисків виконавців класичної музики — вокалістів та інструментальних колективів Донеччини. Цей проект має непересічне культурно-історичне і виховне значення. Культурно-історичне, тому що ми фактично поновлюємо фондові записи професійних артистів Донеччини, які зберігаються на Державному телебаченні і радіо, у обласному архіві. Виховне — у

Зоя ШЕВЧЕНКО,
музикознавець, директор
Донецького обласного
благодійного фонду «Арка»

формуванні музичного смаку та культури як студентів-музикантів, так і просто любителів та шанувальників класичного мистецтва.

І ось у мене на столі наше досягнення — п'ять перших музичних дисків. На першому — творчість молоді, але вже знаменитої вокалістки Олени Китаєвої. З іменем цієї співачки у слухачів передусім пов'язані образи, які вона створила на сцені Донецької опери. На диск же увійшла її перша сольна програма в жанрі камерної музики — «Російський романс ХХ століття». Другий альбом присвячений творчості видатних митців оперної сцени, народних артистів, а нині професорів Донецької музичної академії ім. С.С. Прокоф'єва Раїси Колесник, Миколи Момога, Петра Ончула, Геннадія Калікіна. Відреставровані працівниками фонду записи арій з опер у їх виконанні допомогли слухачам згадати і знову пережити «золоті часи» Донецької опери. Адже саме завдяки цим чудовим виконавцям Донецький театр опери та балету отримав звання академічного. Ідея диска «З історії Донецької обласної філармонії» виникла вже під час презентації «Майстрів оперної сцени». Спершу був намір повернути слухачам унікальні записи голосу «донецького Гуляєва» — заслуженого артиста України Віталія Маслія. Понад 30 років його яскравий бас звучав не тільки на концертній сцені, але й на радіо та телебаченні. Разом з тим, ми не могли пройти мимо чудових записів інших відомих артистів Донецької філармонії — Валентини Шевченко, Віктора Хомутова, Світлани Ольховиченко, Станіслава Саварі. Звісно, історія Донецької філармонії була б неповною без «голосу» її симфонічного оркестру. І шанувальники музики мають чудову нагоду почути його під керівництвом яскравих диригентів — народного артиста України Івана Гамкала, заслужених артистів України Павла Кравченка, Валентина Куржева, а також головного диригента цього оркестру протягом останнього десятиріччя Олександра Долинського.

ХРАНИТЕЛІ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Приємним подарунком для слухачів став запис оркестру народних інструментів Донецької державної музичної академії ім. С. Прокоф'єва та ансамблю народної музики «Алегро». Їх керівник — один з найвідоміших фахівців у галузі народно-інструментальної музики, добре знаний в Україні і Європі — народний артист України, член-кореспондент Академії мистецтв України, ректор музичної академії В'ячеслав Воеводін. Власне, диск присвячений 65-річчю Маєстро.

Останнім проектом минулого року завдяки фінансовій підтримці «Ікарбанку» став випуск альбому унікального донецького колективу — камерного оркестру «Лик домер», творцем і керівником якого є заслужений артист України, професор Донецької музичної академії Валерій Івко.

Підтримка музичних талантів нашого краю, які розвиваються сьогодні, — ще один великий напрямок діяльності фонду. Разом з управлінням культури обласної державної адміністрації ми започаткували премію в галузі мистецтва «Натхнення». У 2002 році її отримав В'ячеслав Воеводін, а у 2003 році — Олександр Долинський. Зрозуміло, що грошима не можна визначити той внесок, що роблять наші номінанти у розвиток мистецтва Донбасу. Але ми дуже раді з того, що вона дозволить їм реалізувати нові проекти і здійснити нові творчі задуми. Для кращих студентів музичної академії зафоновані п'ять стипендій. Молоді таланти повинні пам'ятати, що їх доля небайдужа шанувальникам музики, що вони будуть підтримані і розкриті, а їх внесок в мистецтво може бути гідно оцінений.

Що у майбутньому? Ми маємо декілька амбітних проектів. Звичайно, продовжимо і розширимо програму «Культурна спадщина Донбасу», опікуватимемося молодією творчою генерацією, і саме зараз створюємо новий молодіжний проект. Назагал, працюємо і працюватимемо на формування культурного іміджу Донбасу як всередині країни, так і за її межами. ■

*Іван ДЗЮБА,
член Національної
Спілки письмен-
ників України,
академік Націо-
нальної академії
наук України,
Герой України*

ДОНБАС — КРАЙ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВА

Відомий український письменник розмірковує про життя, боротьбу та творчість майстрів слова — вихідців із Донбасу, твори яких потребують популяризації серед широкого загалу. Багато хто з цих письменників загинув під час репресій, а багато хто опинився в еміграції на Заході. Але, не дивлячись на це, їхні літературні здобутки поглибили і збагатили українську літературу правдивим і променистим словом і зробили певний внесок у створення нашої вільної і незалежної держави.

Я виростав на Донеччині в ті часи, коли «Донбас» — це звучало гордо. Втім, «Донбас» завжди звучало і звучатиме гордо. Але трохи по-різному. Тоді це була «Всесоюзна кочегарка», а фактично ще й все-союзна ливарня, і всесоюзна кузня. Відсвіт цього, вміло створеного радянською пропагандою почесного статусу падав нібито на кожного донецчанина, і не один з моїх однолітків відчував свою уявну причетність до слави цього імені — Донбас. Тільки згодом приходило розуміння того, якою дорогою ціною давалася ця слава і кочегарки, і рудні, і ливарні, і кузні — ціною хижачького спустошення «підземних комор» донецької землі, затруєння атмосфери, жорстокої експлуатації робочого люду. За металургійними і машинобудівними гігантами, за монументальними пірамідами териконів не кожен помічав дореволюційні «собачовки», в яких десятиліттями тулилися «гегемони» та їхні сім'ї. За пропагандистським уславленням донецького робітництва як передового загону робітничого класу всього СРСР губилася справжня драматична картина сталінських чисток і розправ з «ворогами народу», а за гімнами «пролетарському інтернаціоналізмові» й прокляттями «українському буржуазному націоналізмові» — цілеспрямоване, і пряме, і приховане, придушення української культури, українського слова.

Сьогодні ми можемо скласти повніше й об'єктивніше уявлення про донецьку землю, про все, що діялося на ній, і про славі, і про трагічні сторінки її історії. Йдеться про цілий загублений пласт української культури, українського слова на Донбасі, а це — одна з обставин, що давали змогу і на рівні офіційної політики, і на рівні обивательської думки створювати враження, ніби Донбас — «русскоязычный регион», втрачений для української мови.

Насправді ж Донбас не тільки віддавна привертав увагу українських письменників, — він і сам як український край, населений переважно українською людністю (хоч гостинний і до переселенців різних національностей), дав багато яскравих талантів усій українській культурі, в тому числі й літературі. Особливо рясно заколосилося українське літературне слово на Донеччині в добу національного відродження початку ХХ ст. та в 20-і роки, коли здійснювалася так звана «українізація»: відбувся перехід на українську мову освіти, преси, книговидання тощо. Цей короткий період відносно вільного національного розвитку, коли впали прямі заборони царських часів, показав, на що здатні розкуті сили українського народу в усіх сферах культури. І в Донбасі народжуються українські газети й журнали, українські театри, виявляють себе талановиті поети й прозаїки. Але це піднесення налякало більшовицьку владу, яка побачила в ньому небезпеку «сепаратизму» і «націоналізму». Московське керівництво оголосило «націонал-ухильниками» тих українських комуністів на зразок М. Скрипника або О. Шумського, які намагалися бодай почасти враховувати українські національні інтереси. Від кінця 20-х років посилюються політичні репресії проти української інтелігенції, а водночас розпочинається жорстока примусова колективізація на селі, довершена страхітливим, зумисне організованим голодомором 1932-1933 років, що приніс мученицьку смерть мільйонам селян. Усе це було складовою частиною того, за визначенням істориків, «великого терору», який сталінське керівництво здійснювало по всьому Радянському Союзі. А Україні було завдано особливо тяжкого удару: це була помста за національно-визвольний рух і за спротив колективізації.

Тож і на Донеччині хвилі репресій, що йшли одна за одною, мали не тільки політичну, а й національну «адресу». Це бачимо і на трагічній долі українських письменників Григорія Баглюка, Сави Божка, Лева Скрипника. Важливо зауважити, що здебільше репресовані в 30-і роки письменники (як і інші «вороги народу») не були політичними противниками радянської влади; більше того, багато з них були активними борцями за неї і тільки поступово, із залізненням звільнялися від своїх ілюзій. Деякі з них навіть вірили в офіційну версію про «шкідників», «диверсантів» і «ворогів народу», яку влада висувала для виправдання терору, вірили, аж поки їх самих не оголошували «ворогами народу». Ілюстрацією цих трагічних ілюзій може бути оповідання Григорія Баглюка «Розповідь про підсудного», в якому відбився, хоч і «пом'якшено», вплив манії шкідництва.

Інакше склалася доля тих наших земляків-письменників, які опинилися в еміграції на Заході — чи то після революції (як Микита Шаповал), чи то під час II світової війни (як Емма Андієвська, Леонід Лиман, Василь Гайворонський, Віталій Бендер, Володимир Біляїв). Вимушена еміграція, вигнання, втрата Батьківщини — це теж трагедія, але вона, принаймні, дає якусь компенсацію: можливість і на чужині працювати для свого народу в надії, що колись вона стане йому відомою. Ця надія, як бачимо, нині справдилася: вільна і незалежна Україна відчинила двері для своїх синів і дочок, яких лихоліття розкидало по всьому світові. А серед них було багато діячів науки, культури й мистецтва — вчених, художників, співаків, акторів, композиторів, письменників. Вони створили великі мистецькі цінності, з якими ми, в Україні, поступово знайомимось. І треба сказати, що немалий внесок належить тут нашим землякам-донеччанам. Особливо слід відзначити Емму Андієвську, яка посідає одне з чільних місць в українській поезії й прозі, а крім того, є ще й талановитою художницею.

Ще одне коло авторів — це так звані «дисиденти», які в 60-70-і роки підняли голос проти радянського псевдосоціалізму, виступаючи за демократію, права людини, права української нації. У своїй творчості вони розламували тісні рамки «соціалістичного реалізму» і сягали висот вільного слова, що вже й саме собою було викликом тогочасному світові обмежень, фальшу й страху; до того ж, і своєю громадською поведінкою вони стверджували незалежність і відданість ідеї політичного та духовного відродження України. На першому місці тут слід назвати, безумовно, Василя Стуса — поета світової міри і людини незрівнянної сили духу та жертвності. Якби Донбас дав Україні тільки його — і тоді його внесок у нашу свободу й незалежність був би унікальним. Але він дав ще й Миколу Руденку — талановитого поета і прозаїка, автора десятків непересічних книжок, оригінального мислителя й публіциста, мужнього правозахисника; Івана Світличного, глибокого літературознавця і критика, натхненника руху «шістдесятників»; Олексу Тихого, непоступливого обличителя неправди й оборонця рідного народу, з яким фарисейська система жорстоко розправилася, як і з Василем Стусом, Іваном Світличним та багатьма іншими; дав Донбас Василя Голубородька — ще одного поета світової міри, належно поцінованого знавцями в багатьох країнах і ще недостатньо поцінованого в нас.

От вам і «русскаяязычний Донбасс!» — вертаємося до теми, з якої почали. Донбас справді русифікують не одне десятиліття, але вбити його українські корені, замулити його українські джерела не вдалося. Мало того — саме отой більший, може, ніж деінде, тиск русифікації народжував і відчайдушніший спротив носіям національної смерті.

А життя українського слова на Донбасі ніколи не припинялося. Протягом повоєнних радянських десятиліть воно, українське слово, жевріючи то там, то там, нагадувало багатьом, хто вони, і наvertsало до України всупереч усім задурманюючим обставинам. Я відчув це й на собі. Закінчив 1949-го російську школу, поступив у Сталінський педінститут на російську філологію — бо ж загінотизований був пропагандою «руського приоритета» в усьому. Але в душі жила неповторна образна українська мова — мамина, бабусина, сусідів... І кликала в якісь ще незнані глибинні українські світи. Невже справді ця мова «безперспективна», мова, як багато хто казав, неосвічених селянок? Але в Сталіне, на відміну від своїх Оленівських кар'єрів, де сіривата інтелігенція «соромилася» української мови, я зустрів журналістів і письменників, які були її патріотами, хоч, звичайно, і не підкреслювали цього, щоб не потрапити в «націоналісти». Саме вони — Андрій Клочка, Павло Байдебуря, Віктор Соколов, Микола Непран та інші — дали мені непомітний перший поштовх і привід задуматися про Україну та свій шлях до неї, який був плутаним і тривалим, але

все-таки привів до самоусвідомлення. Це — про роль літератури й літераторів у підтриманні національного життя. Були ж на Донеччині російські поети та прозаїки — Володимир Труханов, Борис Радевич, Віктор Шутов та інші, але ближче до серця сприймалися українські.

Звичайно ж, Донеччина для багатьох асоціюється з фактами російськомовної культури, яка переважає на поверхні життя. Не заперечуючи і не ігноруючи її, важливо водночас спростувати й досі популярний міф про цілковиту зросійщеність, деукраїнізованість Донбасу. Міф цей паралізує українство замість підтримувати його. Тому важливо показати, що Донбас — органічна частина України, що вона робить не лише величезний внесок у створення економічної потуги України, але і в її духовність. В усіх жанрах сучасної української літератури Донбасу, його фольклорі, його живописові, музиці, театральному мистецтві — всупереч усім несприятливим обставинам проявляється творча сила українського народу. І тут Донбасу є чим гордитися! ■

*...О предків дар, співуче наше слово!
Ти заодно буття зерно і плід!
Із-під тяжких пластів чужої мови
Ти стало джерелом мені від ранніх літ!
То що мені чужі «Інтернаціонали»,
Коли з віків доходить, як луна,
Правдива, чиста, рідна, досконала
Безсмертна пісня про козака Супруна:
»Ой, не знав козак, ой, не знав Супрун,
А як славонок зажити,
Гей зібрав військо, славне запорізьке
Та пішов він орду бити...
Ох, і виведіте мене, виведіте
На Савур-Могилу,
Гей, нехай стану, гляну-подивлюся
Я на мою Україну!»*

В. Біляїв,

«З циклу «Батьківщина»

*Господи, гніву пречистого
благаю — не май за зле.
Де не стоятиму — вистою.
Спасибі за те, що мале
людське життя, хоч надією
довжу його в віки
Думкою туго розвіюю,
щоб був я завжди такий,
яким мене мати вродила
і благословила в світи.
І добре, що не зуміла
мене від біди вберегти.*

В. Стус

*Для чого? Можливо, заради прощання
Мене повернула година остання
На землю, з якої для рим і думок
Життя мого витік нерівний струмок...*

*Душа моя стиха співає і плаче:
Єднання із Всесвітом — перше, дитяче...
Нараз прокидаюсь — дитинства нема:
Хропе та викашлює смуток тюрма.*

М. Руденко,

«В Донецьку»

Віктор ЛОГАЧОВ,
член Національної Спілки письменників України, головний редактор журналу «Донбас». Автор багатьох книг прози, в тому числі відомих романів «Излуки», «В полдень, на Белых прудах» та «Праві і винуваті».

ЖУРНАЛ «ДОНБАС»

Олена ЦИМБАЛ,
театрознавець

ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ ДОНБАСУ

Донецький Драматичний театр

«Донбас» — один із найстаріших письменницьких журналів України. 2 жовтня 1923 року газета «Всероссийская кошегарка», яка виходила в Артемівську (раніше Бахмут) — адміністративному центрі Донецької губернії (Донецька, Луганська, частково Ростовська області), повідомила про те, що передплатники разом з черговим номером одержать і журнал «Забой», заснований як літературний додаток до газети.

Біля джерел журналу стояли письменники з Петрограда — Михайло Слоні́мський і Євген Шварц. Саме тому перший час у ньому друкувались переважно іногородні знаменитості: Михайло Зоценко, Ісаак Бабель, Микола Чуковський, Лев Гумілевський, Олександр Неверов, Костянтин Федін, Артем Веселий та ін. Але журнал ставив своїм завданням — плекання місцевих письменницьких кадрів, і згодом на його сторінках засяяли імена Володимира Сосюри, Бориса Горбатова, Григорія Баглюка, Василя Гайворонського, Юрія Жукова, Павла Безпощадного, Павла Байдебури, Петра Чебаліна, Михайла Фролова, Юрія Чорного-Діденка та багатьох інших.

У «Забой» друкувались твори Володимира Короленка, на його сторінках виступали Максим Горький, Анатолій Луначарський,

Сьогодні на Донеччині налічується багато славних театральних колективів, добре знааних у нашій країні та за кордоном. Передусім це Донецький академічний державний театр опери та балету ім. А. Солов'яненка, де сформувалася і на весь світ заявила про себе балетна школа Вадима Писарева, а також Донецький академічний обласний український музично-драматичний театр і Донецький ордена Пошани обласний російський драматичний театр (м. Маріуполь).

У 2004 році Донецький ордена Пошани обласний російський драматичний театр (м. Маріуполь) відзначив 125 років. Ювілею театру було присвячено відкритий фестиваль «Театральний Донбас». Кращим сценографом визнано лауреата премії Національної спілки театральних діячів України ім. Ст. Клеха, головного художника маріупольського театру Світлану Канн. Перше місце за виконання чоловічої ролі було присуджено артистам: маріупольцю Сергію Мусієнку та Андрію Романію з Донецького обласного українського музично-драматичного театру. На цьому ж фестивалі найкращим спектаклем визнано постанову Донецького академічного обласного українського музично-драматичного театру «Кохання в стилі бароко» Я. Стельмаха (режисер Андрій Бакіров).

Свідченням того, що в театральному розвитку успішно надолужується те, що з різних причин було ним пропущено, є звернення російськомовних театрів до української драматургії та літератури. Вже згадуваний обласний російський драматичний театр зробив прекрасну виставу «Панночка» за п'єсою Н. Садур, створеною за мотивами повісті М.Гоголя «Вій». Театр юного глядача здійснив постановку «Лісової пісні» Лесі Українки та готується поставити п'єсу «Москаль-чарівник» І.Котляревського.

Поряд із спектаклями для наймолодших дітей Донецький обласний театр ляльок поставив і п'єсу для старших школярів — М. Старицький «Ніч на Івана Купала». Донецький академічний державний театр опери та балету готується до постановки опери «Богдан Хмельницький» Костянтина Данкевича, століття якого буде відзначатися в наступному році.

Володимир Винниченко, Іван Микитенко, Олександр Копиленко, Павло Тичина, Тодось Осьмачка, Лев Скрипник.

Практично всі члени Донецької і Луганської письменницької організації якщо не дебютували в «Донбасі», то виступали його авторами. Це Тарас Рибас, Григорій Володін, Микита Чернявський, Володимир Труханов, Григорій Кривда, Леонід Талалай, Олександр Чепіжний, Геннадій Довнар, Ніна Крахмальова та ін.

«Донбас» ніколи не обмежувався рамками регіону і надавав читачам можливість знайомитись з творчістю Олеся Гончара, Юрія Бондарева, Павла Загребельного, Віктора Астаф'єва, Миколи Жулинського, Вадима Кожина, Євгена Гуцала, Петра Перебийноса, Віктора Лихоносова, Володимира Войновича.

Спеціальним випуском вийшов роман Богдана Сушинського, «Степові рицарі кардинала», відзначений за журнальною публікацією міжнародною премією імені Олександра Дюма, твори Ірини Одоєвцової «Залиш надію назавжди», Павла Загребельного «Тисячолітній Ми-

колай», повість Григорія Володіна «Помилка генштабу».

Випущений спеціальний номер, присвячений долі й творчості репресованих письменників-земляків, серед яких Василь Стус, Микола Руденко, Іван Дзюба, Василь Захарченко, Василь Голобородько, Іван Світличний, Олекса Тихий та ін. Побачили світ також спецвипуски, присвячені літературному краєзнавству, етнографії краю «Дума і пісня» і «Таємниця духовного скарбу» письменника, кандидата педагогічних наук Вадима Оліфіренка.

Літературно-художній і публіцистичний журнал Спільки письменників України «Донбас» друкує твори як українською, так і російською мовами.

Своїм головним завданням редколегія вважає публікацію кращих літературних творів вітчизняних і зарубіжних авторів, пропаганду об'єднуючих начал української, російської та інших слов'янських культур, їхній взаємозв'язок і взаємозбагачення у контексті загальнолюдських і національних цінностей. ■

Успішно була подолана відстань, яка існувала раніше між столичними та периферійними труппами. На думку столичних театрознавців, вистави Донецького академічного музично-драматичного театру «Ревізор» М.Гоголя, «За двома зайцями» М.Старицького, «Оргія» Лесі Українки співставні з кращими виставами Національного театру ім. І.Франка або Національного театру російської драми ім. Лесі Українки, а спектакль «Енеїда» одержав Державну премію ім.Тараса Шевченка.

Донеччина є місцем проведення фестивалю оперної та симфонічної музики «Прокоф'євська весна». Щороку Донецький академічний державний театр опери та балету пропонує глядачам Міжнародний фестиваль «Зірки світового балету». У цьому році театр Донеччини подарував своїм шанувальникам також грандіозний оперний фестиваль «Золота корона», що став явищем і центральною подією сезону. ■

Донецький академічний музично-драматичний театр

Донецький академічний державний театр опери та балету

Донецький обласний театр ляльок

Федір ПОЛЯНСЬКИЙ, головний редактор журналу «Мандрівець»

VI Міжнародний конгрес українців

VI Міжнародний конгрес українців, що проходив з 28 червня по 1 липня 2005 року в Донецьку, став помітною подією в житті Донеччини та важливою подією в науковому світі. Концептуальні засади Міжнародної Асоціації Українців лягли в основу Конгресу: історія, мовознавство, літературознавство, етнологія, культурологія, суспільні науки.

Потрібно відзначити, що місце проведення обрано вдало, враховуючи недавню суспільно-політичну ситуацію, і колектив Донецького національного університету свою почесну місію виконав належним чином. Аура на Конгресі була дружня і творча.

У 111-и секціях і 14-и круглих столах працювало понад 600 учасників із 26 країн. Проведено також безліч презентацій книг, журналів. Програма Конгресу зайняла 158 сторінок та ще Додаток на 40 сторінок.

Мій аналіз Конгресу базуватиметься більшою мірою на програмі, ніж на особистій участі в ньому, оскільки неможливо було відвідати не те, що всі секції, а й навіть ті, які були найбільш цікавими.

Історичні секції (28) починалися з теми «Читаючи» Київську Русь» (4 засідання). Основна увага приділялася літописанню. Українську літописну традицію, судячи з тематики засідань, ведуть з Галицько-Волинського літопису. Багато доповідачів представляли російську науку. Для науково-теоретичної конференції це добре, але для україністики, думаю, потрібно б «глибше копнути ґрунт української історії»: питання етногенезу українського народу, Трипілья, Скіфія, Київська Русь — спадщина українців тощо. Питання українського націотворення зустрічаємо аж в 11 секціях, у хронологічних рамках від ХУІІІ до ХХ століття.

В секції «Традиції українського парламентаризму» чомусь опущено тему віча як форми правління в Україні-Русі, традиції народовладдя Козаччини, парламентаризму в Українській Народній Республіці, а запропоновано для обговорення «Державна Дума Ро-

сійської імперії 1906–1917», «Парламент II Речі Посполитої», і щось близько до теми «Галицький сейм як інструмент національної ідентичності»

В секції «Українська революція 1917–1923» зміщено акценти. Не наголошено на тому, що українці як народ боролися з Російською імперією і з її впливом на українських землях.

Подано дві доповіді про Катеринославщину 1920–1922 рр., які зовсім недоцільні. Піднято питання соборності України.

Цікавою на цьому тлі виглядає доповідь Д. Білого «Самостійна Кубанська Народна Республіка (1917–1920 рр.) — забута сторінка Української національно-демократичної революції».

Вдало підібрані доповіді в секціях: «Практика тоталітарних режимів в Україні», «Батурин — гетьманська столиця», «Козацька доба». Наприклад, жвавими видалися дискусії про розташування адміністративних будівель у межах давнього Батурина, про місце і роль запорозьких козаків у геополітичному трикутнику Польша — Туреччина — Московія.

Деякі українознавчі аспекти піднято в секції «Історія Донбасу». Наприклад, «Донеччина — козацький край», «Документ архіву Коша нової Запорозької Січі як джерело з історії Донеччини ХVІІІ ст.», «Відродження етнічної культури Донбасу в 20–30 рр. ХХ ст.», «Документи до історії українізації в Донбасі у фондах ДАДО» і «Донбас в українській історії ХХ ст.»

Метою круглого столу було обговорення джерел в інтерпретаціях ранньомодерної історії України, що стало одним із важливих підсумків багатьох тематичних засідань з літописання і книговидавання.

«Мовознавство» включало 19 секцій і 2 круглі столи з темами: «Державність української мови як першооснова державотворення, формування консолідованої політичної нації, утвердження міжнародного статусу держави» і «Динамічні процеси в граматиці, лексиці й словотворенні сучасної української літературної мови».

Цікавими з погляду україністики були секції: «Українська мова барокової доби», «Мова української художньої літератури», «Український правопис на початку ХХІ ст.», «Проблеми мовного пограниччя», «Мовна політика УРСР: історія національної зневаги».

«Літературознавство» складалося з 26 секцій і 3 круглих столів з темами: «Престижність української літератури як чинник національного самоусвідомлення», «Гоголь у контексті українсько-російського діалогу (російська література в Україні, минуле й сучасність)» і «Філософські ідеї кінця ХІХ — початку ХХ століття і творча спадщина Івана Франка».

У межах літературознавчих секцій значне місце зайняли дослідження таких постатей: Тарас Шевченко, Іван Франко, Дмитро Чижевський, Микола Зеров, Олекса Мишанич. Варто відзначити секцію «Сучасна українська література», де було представлено, крім доповідей, найбільшу кількість презентацій. Ми удвох із шеф-редактором Б.Фенюком представляли Всеукраїнський журнал гуманітарних студій «Мандрівець».

«Культурологія, етнологія» обговорювалися на 21 секції і 2 круглих столах за темами: «Сучасний український театр і проблеми національно-культурної ідентифікації» та «Місія музеїв у сучасному культурному процесі України».

Розглянуті питання історії української культури з російським підтекстом, спроби поєднання кіномистецтва з Донбасом, історії українського театру, музеєзнавства, музикознавства, українського контексту в дизайні, розвитку мистецької культури, етнокультури, фольклору та загалом українознавства.

6 круглих столів і 17 секцій склали тематичний блок «Суспільні науки, освіта, історія науки», де розглядалися теми: ««Інтернаціоналізм чи русифікація» Івана Дзюби: 40 років опісля», «Чи можлива універсальна модель нації, або що вчить приклад Донбасу», «Українське суспільство до і після «Помаранчевої революції»», ««Помаранчева революція» та її сприйняття в Польщі», «Професор Богдан Осадчук: з нагоди 85-річчя відомого українського вченого», «Опозиційні рухи другої половини ХХ — початку ХХІ століття та «Помаранчева революція». «Тут піднято проблеми стану краєзнавчої роботи в Донбасі, освіти в незалежній Україні, інтеграції українського суспільства, головні тенденції та перспективи релігії в Україні на початку ХХІ ст., історії української філософії тощо».

Величезний за обсягом матеріал Конгресу планується видати. Доповіді було б доцільніше друкувати тематично пов'язаними виданнями і достатніми тиражами. Надалі, якщо будуть проводитися такого типу заходи було б добре матеріали видавати наперед, обов'язково українською мовою, проводити ґрунтовніший відбір статей, у програмі подавати контактні координати доповідача, а також окремо виділяти час і зал для презентацій усіх запланованих видань. Хотілося б, щоб такі заходи, як Конгрес, активніше працювали для добра України. ■

«ЯК ПЕРЕДАТЬ, ДОНБАС, ТВОЮ КРАСУ І СИЛУ?»

Таке питання, зовсім не самому собі, а, мабуть, всьому поетичному загалу, що пише про цей дивний край, — поставив наш славетний земляк, класик української літератури В. Сосюра, автор неперевершеного «Любіть Україну». Він не тільки поставив, але й започаткував поетичні образи, які відображають сутність, душу Донбасу, контраст його реалій: «рев моторів над копрами» і «Дінця солодкі, ясні води», «над териконом диму клоччя» і «квітів аромат в байраках тишині», «комбайна гордий гул» і «шепіт яворів».

Відгомін сосюринських образів відчувається й у особливому художньому світі сучасних донбаських поетів. У їх творах немовби-то у дорогоцінних каменях виблискують діаманти-знахідки образів наших сучасників, славетного шахтарського краю, його природи — чи то у ліричних, лірико-філософських, чи то у палких громадських, але ніколи не байдужих і не пересічних поезіях.

Сьогодні ми пропонуємо лише окремі уривки з поезій поетів-донбасців. Палко, щиро, захоплено розповідають вони про свій край, його людей і, сподіваємося, заторгнуть у читача найтрепетніші струни любові і болю за свою Вітчизну.

Володимир Сосюра

ЛЮБИТЬ УКРАЇНУ

Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води,
в годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди!

Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.

Для нас вона в світі єдина, одна
в просторів солодкому чарі...
Вона у зірках, і у вербах вона,
і в кожному серця ударі...

Як та купина, що горить — не згора,
живе у стежках, у дібровах,
у зойках гудків, і у хвилях Дніпра,
і в хмарах отих пурпурових.

Любіть у коханні, в труді, у бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою —
і вічні ми будемо з нею!

Віталій РАДЧУК, науковий співробітник НАН України

Якби заговорив Тарас у Сталін-сіті!..

VI Міжнародний конгрес українців, що проходив з 28 червня по 1 липня 2005 року в Донецькому національному університеті, зібрав 611 науковців із 26 країн світу, з них 126 приїхало з-поза меж України. Працювало понад сто секцій, з півтора десятка «круглих столів», відбулися презентації кількох десятків нових видань, концерти, виставки, диспути, зокрема й неформальні, щодо шляхів розвитку Міжнародної асоціації українців, вибори керівництва МАУ тощо. Новим головою МАУ став академік НАН України Ярослав Яцків — знаний вчений-астроном, голова Українського міжнародного комітету з питань науки і культури. Асоціацію

україністів України, більш відому як Національна асоціація українознавців (НАУ), і далі очолює директор Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського член-кореспондент НАН України Ганна Скрипник. НАУ має намір запровадити фіксоване членство зі щорічними внесками і структурувати свою роботу галузево й регіонально. На Конгресі вручено дипломи Почесного доктора Донецького національного університету академіку Івану Дзюбі й професору УВУ в Мюнхені Богдану Осадчуку.

Коли коротко, то оце й увесь офіційний звіт про захід, як його могли б подати газети. Мій колега з Інституту журналістики профе-

сор Микола Тимошик обійшов у центрі Донецька всі кіоски, набрав оберемок місцевих газет і з сумом констатував, що ані словом жодна з них про Конгрес не обмовилася. Утім, донецькі філологи таки знайшли йому пару спецвипусків багатотиражок та ще один офіційний друкований орган місцевої влади, де про подію фанфарно було написано не де-небудь, а на першій шпальті. І навіть — мовою українського громадянства.

Я з дитинства прив'язаний до Донбасу, де двоє моїх дядьків здобували собі насущний хліб тяжкою працею, але з 1991 року в самому Донецьку не бував. Місто вразило мене блиском своєї модернізації, незвичної для наших обласних центрів, у чомусь і показушної (чого доволі і в столиці). І при цьому — якимось гіпертрофованим підкресленням своєї... ні, не самобутності, а свіжонавіяної окремішності, відрубності, зрештою, хоч як це парадоксально, — суто провінційним ностальгійним тяжінням до забобонів минулого.

Для приїжджих місто починається з вокзалу й готелю. Ні те, ні інше не зачепила доба української незалежності. Напис «Донецьк» на старому будинку вокзалу — мовою сусідньої Росії, усі вивіски разом з назвою в готелі «Шахтар», куди нас поселили, — так само, як у Рязані чи Єлабузі. Готельну анкету пропонують заповнювати тільки російськомовну...

Перемикаючи готельні телевізори, ми зробили відкриття, що на Донбасі 5-й телеканал досі заборо-

Філологи — учасники 6 Конгресу.

Зліва направо: Іван Вихованець, Арнольд Грищенко, Катерина Городенська, Василь Німчук, Олександр Пономарів, Тетяна Гуцуляк, Віталій Радчук.

нено, зате власне московських та прицільно колоніальних — більше, либонь, ніж своїх. Думалося: чому тоді немає білоруських, грузинських, польських, румунських, татарських, грецьких? Ми з моїм приятелем Олексою Дубовиком, що живе на вулиці «Інтернаціоналістів» у Сумах і очолює Сумську спілку патріотів, позначаємо такий «інтер-націоналізм» дефісом, протиставляючи йому порозуміння рівних і гідних дітей різних народів на ґрунті любові кожного до питомого голосу своєї історичної батьківщини і єднання через мову свого громадянства.

Довідка: за час від 1926 по 1937 рік чисельність населення за офіційними (вважаймо, прийнятними для влади) даними переписів зросла в УРСР тільки в одній області — Сталінській (на 154,5%), тоді як решта була знелюднена великим голодомором-етноцидом 1932–33 років. За цей самий період кількість росіян у Радянському Союзі зросла з 77 791 тисячі до 93 933 тисяч, а українців зменшилася з 31 194 тисяч до 26 421 тисячі (див.: *Всесоюзная перепись населения 1937 г. Краткие итоги.* — Москва, 1991, с. 44–45, 97). За переписом 2001 року в Донецьку проживало 493 тисячі росіян і 478 тисяч українців (разом 96% від 1 025 тисяч городян), мову своєї національності визнала рідною 99,3% росіян і лише 23% українців, тоді як українську назвало рідною тільки 0,7% росіян, а російську — 76,9% українців. Як бачимо, російщення переважає українізацію в понад сто разів. Хто ж кого тут силоміць асимілює? Хто досі так запопадливо втілює сталінську ідею «злиття націй»? Певна річ, — влада! Казали-бо в Давньому Римі: чия влада, того й мова.

Згадаймо й кумира «Третього Риму» Костянтина Багрянородного, який вважав нормою режим одномовності в державі й схилення всіх народів перед ромеями та імперією, які могли тільки дарувати свою дружбу всім іншим, називаючи їх підлеглими, рабами і варварами. За помаранчевої управи офіційний і тінювий Донецьк (де тут межа — досі не певні й самі донеччани) так само розігрує мовну карту, а з нею і політичну гру в одновекторну «дружбу народів» великоцарсько-совдепівського штибу. Вулиці, назви яких складають рафіновану сталінсько-брежнєвську ідейну семіосферу (пройдете по Р.Люксембург або Щорса, повернете на Ватутіна і дійдете до Артема, а там вже рукою подати до 50-річчя СРСР), обвішано плакатами з вимогою одержавити в Україні мову Росії. На цих плакатах — портрет О.Пушкіна, якому навхрест заклеєно рота, щоб усі знали, що в Донбасі російськомовлянтхось ущемлює і переслідує. От тільки хто — невідомо. Підозра, мабуть, має впасти на Київ, який нагадує тут про себе хіба що знятим на подарунок з Майдану Незалежності пам'ятником Архистратигові Михайлу. Портретів Т.Шевченка із заклеєним ротом у Сталінсіті — жодного. Слід гадати, й місцеві українофіли та й просто порядні люди не бачать для такої форми протесту жодних підстав. Залякані криміналітетом? Чи

Вода десь точить білий камінь,
Кує зозуля у гаю.
Де б я не був, а все думками
Лечу в Донецчину свою.

Лечу, неначе та лелека,
дивлюся радісно кругом
і шахту згадую далеку,
де працював я юнаком.

Дінця солодкі, ясні води,
Посьолка рідного огні
І той садок біля заводу,
Де ми гуляли в давні дні.

Де ми любили і зростали
в країні споминів моїх,
у дзвоні вічному металу,
в цехах широких заводських.

Там ще густіш над гаєм дими
і дні садами розцвіли.
Копри із зорями ясними
Нові копальні підвели.

Нові гудки пісні заводять,
як знак і щастя, і надій,
де за Дінцем встають заводи
в могутній величі своїй.

Шумлять сади над берегами
В моєї юності краю.
Де б я не був, а все ж думками
Лечу в Донецчину свою.

Микита Чернявський

МІЙ ДОНБАС

Я не в гості прийшов до тебе.
А помножить твою красу.
Я заводи,
І шахти,
Й небо
В ніжнім серці своїм несучу.

Ти мене на шорсткі долоні
Посадив, як своє дитя,
В дужім гуркоті,
В передзвоні
Затривожив моє життя.

І коли нам було нелегко,
Серцем серце звіряли ми...

Володимир Кочергін

Співголови секції В.Німчук та Л.Онишкевич
слухають доповідь А.Грищенка.

відсутністю української влади? Прикметно, що навіть на «театрі кіно» ім. Т. Шевченка його ім'я подано у великодержавній фонетиці. Саме ж кіно, сиріч фокус, полягає у відверто «потойбічному» репертуарі. Убивства, насилля, збочення, брутальний секс, сумнівні розваги — усе це під іменем Кобзаря! Якщо фільм американський, то лише в московському тлумаченні і на смак невибагливий, коли не хворий. Як подала 7 липня «Україна молода», один хуліган з гурту біло-синих ультра «Україна без Ющенка» (вони ж «Народжені революцією») у самому центрі Донецька обквечав

пам'ятник Т.Шевченку написом білою фарбою «Я за русский язык». Правоохоронцям пояснив: це помста за Пушкіна. Бідаха Пушкін! Знав би геніальний поет, на який смердючий ординський штандарт почеплять його образ, нізащо не полишив би своїх світських інтересів і рідної французької!

Є у Донецьку театр, назва якого поєднує аж шість означень і тим символізує не так цінності мистецтва (порівняймо: «Ла Скала», «Глобус», «Березиль»), як недорікуватість чиновників: Донецький обласний академічний український музично-драматичний. А ще й підкре-

Філологи-кияни — учасники 6 Конгресу МАУ.
Зліва направо: Ніна Клименко, Олександр Пономарів, Надія Сологуб.

слоє, що актор є невільник. Учасникам Конгресу люб'язно показали в цьому театрі п'єсу М. Старицького «За двома зайцями». Точніше — пародію на українців і драматурга, режисерське передвиборче тлумачення, з якого випливає, що десь там у помаранчевому Києві (а сучасники Голохвостого і Сірків — кияни) віддавна мешкають якісь всуціль аморальні, меркантильні й бридкі опудала. Їхню смішну малоросійсько-недоросійську суржикомовність, підсилену модерними англіцизмами й жаргончиком «нових українців», відтінює чиста російська мова свідомо введених у п'єсу шекспірівських героїв: Клеопатри, Дездемони, Джульєтти та інших, — що втілюють молитовний книжний ідеал Проні Прокопівни, повчають і судять. У М. Старицького героєм і суддею є сам народ — носій здорової моралі. Це зберіг і відомий фільм. Навіть антигерої у класика живі й викликають не так відразу, як жалісливе співчуття. Адже на сміх він виставляє не особистість, не верству, тим паче не етнос, а людську ваду. Його комедія в найвищому сенсі трагедійна і не ставить на простій людині тавра огиди. Вочевидь, яскраві позитивні типажі п'єси заважали режисеру глумитися над українством. Тому він їх або звів до карикатури (як-от Галю, Химку), або зовсім прибрав. Хіба міг у такій постановці фігурувати друг і захисник дівчини коваль — образ сили народу?.. Не дивно, що дехто з обурених глядачів до кінця вистави так і не досидів.

Щиро прийняв гостей Донецький національний університет. Було дуже зворушливо, як викладачі, а з ними й студенти старалися показати, що край свідомий своїх козацьких традицій і його український дух або, як тепер модно казати, менталітет, не зводиться до захоплення пісенним фольклором, танцями й вишивкою. Ректор Володимир Шевченко, однак, не робив там нищів з того, що грошей на проведення велелюдного зібрання держбюджет не передбачив, і універ-

ситету довелося брати півмільйонну позику. Певно, у такій скруті «нова» місцева влада за бажання могла б неабияк підсобити, а головне — продемонструвати свою прихильність і зацікавленість. Чільні особи таки прийшли. Щоб трохи потусуватися зі схожими весільними генералами в президії на урочистому відкритті Конгресу, сказати вітальне слово і швиденько зникнути.

Власне, президія спорожніла наполовину вельми скоро. І приклад подав сам віце-прем'єр Микола Томенко, який, виголосивши свій соціологічний експромт, без жодних вибачень, ніби так і треба, пішов, не ставши слухати доповіді президента МАУ професора Марка фон Гагена — відомого вченого, який започаткував фундаментальну україністику в Колумбійському університеті й подолав тисячі кілометрів задля участі в Конгресі. Такий от собі у нашій європолюбної влади на її гуманітарній гілці «вишуканий» політес!

Жодних зустрічей з громадськими спілками Донбасу, бодай би з відверто антиукраїнськими (зрештою теж люди!), з пресою (який там прес-реліз!) чи газетними кіоскерами, з шахтарями чи бібліотекарями, влаштовано не було. Це при тому, що програма Конгресу разом з додатком склала двісті сторінок, і технічно цей тематично-іменний «путівник» було виконано майже бездоганно. Правда, франкознавці зі Львова подивувалися, що в їхній секції самі тільки львів'яни. Тож вони сіли собі, погугорили в тісному колі та й повернулися додому, так і не пояснивши собі, навіщо їм було їхати через усю країну. Директор Українського культурологічного центру та голова Донецького відділення НТШ доктор технічних наук Володимир Білецький, який лише завдяки своїй титанічній волі й працездатності видає на хронічному безгрошів'ї інформаційно-аналітичний журнал «Схід», «Гірничу енциклопедію», десятки українськомовних книжок, нарікав на брак у програмі серйозної схід-

ноукраїнської проблематики й іронічно допитувався у членів оргкомітету, чому вони не зібрали Конгрес на якихось островах в океані. Якщо на секцію краєзнавства Донбасу, казав він, прийшло четверо донеччан і один киянин, то навіщо їм МАУ? Що, власне, дав цей форум області й місту, крім клопоту? Що дала учасникам зустріч саме в Донецьку, а не деінде? Що дасть наступний конгрес Сімферополь чи Дніпропетровську, коли він там збереться через 3–4 роки? Звичайно, науковий форум — не мітинговий майдан і повинен бути, як каже технологія, fool-proof — захищеним від дилетанта й дурня. Але не може він бути і багатоголосим монологом у насторожено-глухому контексті. Утім, хто б там на що не нарікав, особисто я вважаю, що мені дуже повезло, бо відчув фаховий інтерес донеччан і мав унікальну нагоду чотири дні поспіль говорити про словесність зі своїми колегами з Академії наук та київських університетів.

Нагадаю, що досі Конгрес скликався кожні три роки: 1990-го — у Києві, 1993-го — у Львові, 1996-го — у Харкові, 1999-го — в Одесі, 2002-го — у Чернівцях. Ті, хто був на всіх конгресах, притьмом зауважували, що контакт із місцевим середовищем деінде був ширший і кращий. Чи може, надавши заходу камерності, нас оберігали від провокацій? Адже неподалік на площі Леніна нібито українська міліція дозволяла жовчно й злісно глумитися над Україною і людською гідністю, не зважаючи на те, що такий глум підпадав під цілу вервечку статей карного кодексу. Там на шатрі-«приймальні» біля кількох пустих наметів антиющенківці починали плакатів з написами на взір: «У Донецьку люблять дивитися «Дорожній патруль», тому що там показують мертвих киян», «Галичина, забирайся в Польщу!» «Ще не вмерла Україна, але вже доходить! А із західних країв запах виходить». «Люди! Побудуймо стіну на лівому березі Дніпра!»

«Ющенко зроблять на обличчі операцію в Ізраїлі і він стане жидівською мордою». «Прочитав новину: Юлія Тимошенко — українська Жанна д'Арк. Коли ж її будуть спалювати на вогні?» Люмпенська дикість такої аргументації чимось нагадувала совдепівські туалетні кабіни без дверцят — щось за крок до феномену параші в комунраю нацкастратів.

Ізольованим, герметичним виявився не лише Донецьк, а й сам Конгрес. Деякі секції, як-от «Народна культура за соціалізму й опісля» або «Капіталізм у Донбасі» вже у програмі було оголошено всуціль англломовними. З якого це дива? Справді, мова Шекспіра — міжнародна, глобальна, але тут вона — бар'єр для порозуміння, справжній Вавилон. Без перекладачів, про яких ніхто так і не згадав, англізація форуму виглядає так само цілком недоречною, як і сверблячка російщення Тарасового краю, яка найжачує проти себе багатьох. Недарма ж у резолюції Конгресу мовна проблема домінує якраз у цьому розрізі, й пропозиції для її розв'язання виписано найбільш обсяжно, виразно й конкретно.

Зокрема, VI Міжнародний конгрес україністів наголосив, що «уряд не виконує статті 10 Конституції України» і запропонував створити Комітет з мовної політики при Кабміні для «випрацювання програми та механізмів упровадження державної мови в усі сфери життя». Також — оновити склад Правовисної комісії на засадах фаховості, запровадити постійний контроль над виконанням мовного законодавства в ЗМІ, українізувати комп'ютери в державних установах і навчальних закладах, створити служби української мови при всіх державних управах і спеціалізовану мережу поширення українського друкованого слова тощо. Слід сподіватися, що VII Конгрес підсумує, як виконано ухвали попередніх шістьох. І насамперед — наскільки ефективними були звернення вченого світу до установ держави. ■

Віталій ЗАБЛОЦЬКИЙ, доктор філософії, професор

ДЕКІЛЬКА СЛІВ ПРО ДОНБАСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ

Соціальні почуття та менталітет належать до ірраціонального боку людської психіки, вони складніші за переконання, які моделюються на раціональному рівні. Можливо, для більшої частини жителів Донбасу прагнення бути в числі перших і найкращих має глибоке історичне коріння і обумовлене особливою енергетикою та природою цього краю.

Соціум є складною і багатовимірною цілісністю, яка, з одного боку, сама визначає себе, скеровує у певному напрямку свій розвиток, а з другого — є субстанцією незбагненою, важко передбачуваною — бо парадоксально складається з ще більш складних елементів, ніж уся цілісність як така. Будь-який «нижчий рівень» (порівняно із Великим Суспільством) є реальністю складнішою і важковизначуваною, — чи йдеться про родину, регіональну спільноту — чи про окрему людину. Стійкі риси соціальної свідомості — корпоративної, національної та ін. — пов'язуються із поняттям «ментальність». Ментальність віддзеркалює специфічно характерні риси, притаманні мешканцям тих чи інших територій, спосіб та зміст усвідомлення ними себе, свого місця, своєї самобутності і відмінності/спільності із співвітчизниками чи сусідами.

У цьому контексті дуже цікаво — який менталітет донбасівців, які чинники його формували і формують, які специфічні риси донеччанина?

По-перше, Донбас — це типowo високоіндустріалізований регіон із високою концентрацією промисловості, високим рівнем

урбанізації, мультикультуральністю (багатокультурністю, багатонаціональністю, інтернаціоналізмом та ін.), що формує таку ж особистість.

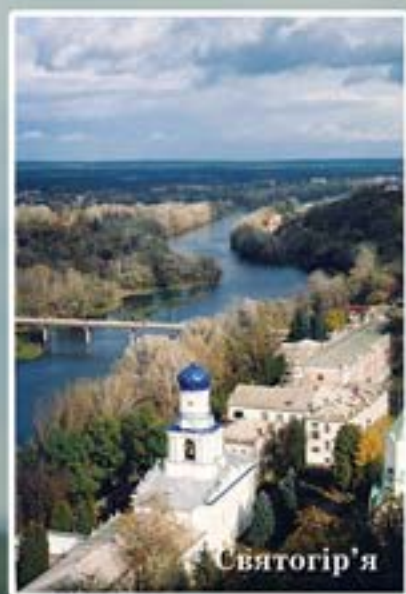
По-друге, відчутний вплив на формування особливої психології населення Донеччини справив фізико-географічний чинник — тобто переважання степового рельєфу, на що вказують як місцеві дослідники, так і зарубіжні. Так, Гіроакі Куромія відзначає, що Донбас донині втілює риси Дикого поля — волелюбність, войовничість, навіть жорсткість, незалежність. Політична історія Донбасу визначалася цими рисами навіть після того, як у Дике поле прийшла «сучасність».

По-третє, менталітет визначають і домінуючі етнічні групи регіону — це українці і росіяни. Переписи населення свідчать, що за самоідентифікацією етнічні українці становили і становлять більшість в українській частині Донбасу. Так, згідно з переписом 1916 року питома вага українців в етнічному складі краю становила 53,22%, росіян — 34,18%, греків — 5,12%, німців — 2,19, євреїв — 1,97% тощо. У 1989 р. національний склад української частини Донбасу був наступним: питома вага українців становила 50,7%, росіян — 43,6%,

греків — 1,6%, євреїв — 0,5% тощо. При цьому рідною українську мову вважали 30,7% населення Донецької і 34,8% — Луганської областей. Показово, що відмінності між українцями і росіянами в Донбасі часто були розпливчастими, нечіткими.

По-четверте, сучасний менталітет населення пов'язаний з колишнім його заняттям — а джерелом формування промислового пролетаріату Донбасу, що зростав із розвитком промисловості, було селянство, яке розоралося. Отже, відси — селянська складова менталітету — працьовитість, витримка і готовність переборювати будь-які труднощі.

Якщо все сказане зінтегрувати, то можна погодитися з тими авторами, які вважають, що «донбаський характер — це прагнення бути серед перших, серед найкращих, нездоланий оптимізм, наполегливість у досягненні поставленої мети». Справді, патріотизм донеччан має свої глибокі корені, що сягають в глиб століть. Трудові та бойові традиції тут склалися за життя кількох поколінь, але в усі моменти донеччан відрізняла сила характеру, неабиякі здібності в усьому, за що вони бралися, гордість за своїх предків і любов до рідної землі. ■

Монастирські угіддя Святогір'я

Монастирські угіддя Святогір'я

Святогір'я

Святогір'я